

FAL, FAL-NÂME VE BİR ÇİÇEK FALI :
«DER AKŞÂM-I EZHÂR»

HALİL ERSOYLU

İnsanlık tarihinin belgelere dayanan bütün dönemlerinde falın az veya çok ölçüde yer edindiği bilinen bir gerçektir. Kökü bilinmeyen ve Arapça bir kelime olan *f a l* «gelecekte olacak işlere ait işaret» anlamında kullanılmıştır. Milattan en az dört bin yıl önce Çin, Mısır, Babil, Eski Yunan gibi geçmiş medeniyetlerde falcılığın önem taşıdığı, dini ve hekimliği tamamlar nitelikte olduğu, hatta, özel veya genel meselelerin çözülmesinde başvurulan başlıca yardımcılardan sayıldığı görülmektedir. Falcılık, eski Mısır'da olduğu gibi, zaman zaman da sihirle bir arada yürütülmüştür.

İslamlık öncesi Arap yaşayışında *f a l* büyük değer taşırdı. İslam dininin kutlu kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de *f a l* kelimesi geçmemekte ise de, El-Mâide suresinde, hangi ve ne şekilde kesilmiş hayvanların etinin yenilebileceği (3. ayet); içki içmek, kumar oynamak gibi şeylerin haram edildiği (90. ayet) bildirilirken, *e z l â m* (*f a l* okları) ile hareket etmek de yasaklanmaktadır. İslam peygamberi Hz. Muhammed de yalnız, hayrı gösteren işaretlere değer vererek çevresindekilere böyle davranmalarını tav-

Genel not : Kırk daktilo sayfası tutan bu makalemi, Türkiyat Mecmuası veya Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten dergisinde yayımlanması amacıyla, 15 Nisan 1989'da, değerli hocam Prof. Dr. Kemal Eraslan'a İ. Ü. Edebiyat Fakültesi'ndeki odasında teslim ettim. O tarihten bu yana, çeşitli imkânsızlıklar dolayısıyla ancak çıkacak Türkiyat Mecmuası'ndaki yayımı beklerken, aynı konuda Tarih ve Toplum Dergisi'nin Aralık 1991 sayısında bir yazı çıktığını gördüm. Fakat, makalemde -teknik imkânsızlık yüzünden imlâ, dil incelemeleri yapılan bölümlerdeki Arap harfli kelime ve unsurların çıkarılması ve bunların Latin harfli Türk alfabesiyle belirtmesi dışında- hiçbir değişiklik yapmadım. Bu genel notu ise, makale, tashih için bana gönderilince ekledim.

siye etmiş, bu tür belirtiler için fal sözünü kullanmıştır. Müslümanlığın yayılması ile falcılık -bu yeni inanç gereği- gözden düşmüşse de büsbütün ölmemiş, bazı çeşitleri İslamî bir renge bürünerek bir uzmanlık dalı haline gelmiştir. Daha sonraları da, bu fal kelimesi «Tanrı'ya her zaman umut ve güven beslenilmesini tavsiye eden bir güzel öğüt» anlamında yorumlanmıştır.

Mevzûâtü'l-Ulûm, İbni Haldun Mukaddemesi, Dâiretü'l-Maârif ve Keşfü'z-Zünûn gibi eserlerde ilimlerden söz açılırken ilm üttefeül ve'l-kur'a, ilm ü'l-fal ve'l-kur'a, matla b-ilm-i fal, ilm ü'l-fal diye anılan fal İslamî ilimler arasında gösterilmiştir.

Günümüze kadar ulaşan falın pek çok çeşidi olmuştur. Başlıcaları şunlardır :

Tayre; (zecr, iyâfet de aşağı yukarı bunun gibidir.) çeşitli kuşların ve hayvanların uçuş, yürüyüş, konuş, titreyiş ve seslenişlerine bakılarak anlamlar çıkarılan bu fala göre, kuşların ikişer ikişer ötmesi uğursuzluk sayılarak şerre (kötülüğe), üçer üçer ötmesi de kutlu sayılarak hayra (iyiliğe) belirti diye kabul edilmiştir. Kuş ötüşlerinin böyle bir değerlendirilmeye gidilmesinde, kötülük anlamına gelen Farsça bed kelimesi ile Arapça şer kelimesinin iki harften (gerçekte, şer sözünün muzaaf, yani şerr şeklinde üç aslı sestem olduğu göz önüne alınmamıştır.), iyilik anlamına gelen Farsça nîk ve Arapça hayr kelimesinin üç harften meydana gelmesi rol oynamıştır. Yine, bu fala göre ava veya bir yola çıkıldığı zaman, av hayvanının sağdan veya önden görünmesi hayr, soldan veya arkadan gelmesi de şer şeklinde yorumlanmıştır. Ayrıca, yaş dala konan kuşun iyilik, kuru dala konan kuşun ise kötülük habercisi olduğu inancı yaygınlaşmıştır.

İhtilâc; insan vücudundaki bazı organların oynaması, seğirmesi ve benzeri durumlarına dayanılarak, bunları çeşitli olay ve hâllere yorma falıdır. Halk arasında geniş ölçüde ilgi görmüş, bu yüzden de ihtilâc-nâme, kütüb-i ihtilâc, seğir-nâme gibi adlar altında eserler yazılmıştır. Bu falın Zulkarneyn'e veya Danyal'a atfedilmesi bir isnattan öteye gitmez. Göz seğirmesi ölüme, sağ kulağın çınlaması iyi anılışa, dostun yâd etmesi-

ne, sol kulağın çınlaması ise kötü anılışa, düşmanın yâd edişine, ayakların kaşınması çıkacak bir yolculuğa, avuç içinin kaşınması umulmadık bir yerden gelecek paraya, gözün yol kesmesi (kırılmadan bir süre derin derin bakılması) aileden olan veya çok sevilen kimsenin geleceğine işaret sayılmıştır.

Kehânet; İslamlık öncesi Arapları arasında çok yaygın olan bu ilmin en ünlü kişileri Satîh ve Şak idi. Bu kâhin, İslam peygamberinin geleceğini ve onun son elçi olacağını, getireceği dinin gelmiş geçmiş en iyi din sayılacağını halka bildirmişlerdi. Tabii, bu «gaibin bilinmesi» işi Hz. Muhammed'in gelişi ile son bulmuştur. Öyle ki, «Peygamber geldikten sonra kâhinlik olmaz» şeklinde bir hadis rivayet edildiği bilinmektedir. İmam Râzî'nin *Sirrü'l-Mektûm* adını taşıyan eserine göre, kâhinlik iki çeşittir. Birincisi, bazı kişilerin özelliklerinden dolaydır ve bu durum çalışmakla olmaz (irâfete giren çeşittir.). İkincisi ise, cin ve şeytan ruhları ile temasa geçmek ve doğru yoldan sapmakla bulunulan kehanettir. Bu tip kehanete şamanlarda da rastlanılmıştır. Zaten, şamanların dört büyük görevinden biri de gelecekte haber vermek idi.¹

Kitfe; koyun kemiğinde bulunan renk renk ve çeşitli çizgilere bakılarak meydana getirilen faldır. Buna göre, yeşil renkli çizgi bolluk ve ucuzluğa, siyah renkli hat darlık ve kıtlığa, kırmızı çizgi kan döküleceğine, sarı çizgi de hastalığa belirti diye kabul edilmiştir.

İrâfet; su doldurulmuş bir kaba, billur gibi parlak bir topa veya güneş gibi yuvarlak ve parıldayan bir nesneye bakılarak görülen renk ve şekillerden anlam çıkarılan fal türüdür. İrâfet falcısına arrâf adı verilmiştir. Gaipten haber vermek amacıyla bakılan bu falın bir çeşidi de küçük bir çocuğun sağ elinin baş parmağına bir damla siyah mürekkep damlatıp bazı duaları okuduktan sonra, onun gördüklerini anlattırarak yorumlamak şeklindedir. Bir başka irâfet falı da, içinde yaşanan zamanda meydana gelen bazı olaylarla, gelecekte olacak birtakım olayları istidlal (akıl yürütme) ile bilmek şeklindedir. Ancak, iki olay arasında gizli bir ilgi ve benzerlik veya karışıklık ve bağ bulunması esas unsur olarak kabul edilmiştir. Bu ilimle uğraşanın çok tecrübeli

1 Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, *Etnoloji Sözlüğü*, s. 217.

olması, hatta, yatatılıştan bu işe gereken hâl ve kuvvette bulunması da şart sayılmıştır. Anlatıldığına göre, Büyük İskender İran şahı ile karşı karşıya geldiğinde Darius ona «askerleri savaşa sokup öldürmektense, seninle boy ölçüşüp sonucu ona göre tayin edelim, ya sen beni öldürürsün, ya da ben seni»² demiş. Bu söz Büyük İskender'i çok sevindirmiştir. Çünkü, Darius, önce kendisinin ölümünü ağzına aldığından gerçek de öyle olmuştur.

Firâset; insanları huy bakımından değerlendirirken, yaratılıştan gelen renk, şekil ve uzuvlarını göz önüne alarak hüküm vermek için kullanılan faldır ki, bu, özellikle, eskiden cariye ve köle satın almakta tercih edilmiştir. Firâset falına göre, saçı yumuşak kıllı bir kimse kötü huylu ve korkak; saçı sert kıllı bir kişi cesur, yiğit; gözleri iri biri hileci ve hırsız; gözleri küçük olan da utanmaz bir insandır. Yine, bu fala göre, kişinin elinde, ayağında veya alnında bulunan çizgilerin uzunluğu, kısalığı, genişliği ve birbirine yakınlığı o kimsenin ömrünün uzun veya kısa olacağına, mutluluk veya mutsuzluk içinde yaşayacağına bir işarettir.

Kıyâfet; insan, at, deve, katır, eşek ve benzeri canlıların yumuşak topraklı yolda giderken bıraktıkları ayak izinden anlam çıkarma ilmidir. Bu ilmi iyi bilen biri gördüğü izden, izi bırakanın erkek mi, kadm mı, genç mi, yaşlı mı olduğunu anlayabilir.³ Bununla ilgili olarak bir de kıyâfet-i beşer ilmi vardır; başlangıçta, şüphe edilen hâllerde, bir çocuğun, babası denilen kişiden olup olmadığını belirlemek için kullanılırdı. İmâm Şâfi'i'nin bu konuda yazdığı *El-Kıyâfet* adlı eseri Akşemseddin'in oğlu Hamdullah Hamdi ve Şeyh Ömerü'l-Halvetî tarafından şiire çekilmiştir. Kıyâfet yapılırken kaif (kıyâfet ilmine sahip olan kişi) ellerini erkek çocuğunun pehlû (yan, böğür) kemiğine koyarak dikkatlice dokunur, sonra da baba üzerinde aynı işlemi tekrarlar. İkinin durumu arasında farklılık görürse çocuğun o babadan olmadığına karar verir. Yalnız, bu işi yapan kaifin tecrübeli ve işinin ustası olması asıl şart sayılmıştır. Kıyâfet hakkında Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zünûn'da⁴ oldukça geniş bilgi vermektedir. Türk

2 Taşköpri-zâde Ahmet Efendi (sadeleştiren : Mümin Çevik), *Mevzûâtü'l-Ulûm*, c. 2, s. 287.

3 a.g.e., s. 283.

4 o. II, s. 1366, 1367.

Divan edebiyatında kıyâfet, nesep tespitinin ötesine geçerek bir çok eserin (kıyâfet-nâmelerin) meydana getirilmesine sebep olmuştur.

Buraya kadar olan bölümde ele alınan fal çeşitleri içinde ancak kıyâfet ve firâset falı İslamlık tarafından zararsız, hatta, doğru görülmüştür. Meselâ, İmâm Şâfi'i zaman zaman kıyâfet ilmine başvurmuştur. Bu çeşit fala dair eser yazarlar arasında Hz. Ali,⁵ Ca'fer-i Sâdık,⁶ Şeyh Muhyiddîn-i Arabî⁷ gibi ünlü kimseler de gösterilmektedir. Dinî açıdan kabul edilebilen asıl fal ise kitap falıdır. Çünkü, bu falda yalnızca h a y r a işaret vardır. Oysa ki diğerlerinde hem h a y r a, hem de ş e r r e belirti söz konusudur. Kitap falları içinde en çok kabul görmüş olanı Kur'an'dan açılan fal olup, özel olarak Kur'an falı adı ile de tanınmıştır. Fakat, Mehmet Akif, Kur'an'dan fal bakılmasını hiç de hoş karşılamamıştır :

«İnmemiştir hele Kur'an, bunu hakkiyle bilin,
Ne mezarlıkta okunmak, ne de fal bakmak için!»⁸

Kur'an falı; esasta bir ise de şeyh ve bilginlerin okudukları duaların değişik olması dolayısıyla bazı çeşitleri vardır. Kur'an falı açacak olan kişi abdest alarak kimi ayetlerle, fala ait duaları okur, usûlüne uygun bir şekilde Kur'an'ı açtıktan sonra sayfadaki yedinci satıra baktığında gözüne rastlayan ilk harfi dikkate alır. Başka bir tarz olarak, Kur'an'ı açınca sağ taraftaki sayfaya iyice bakıp tespit edilen «Allah» sözü sayısınca sol yandaki sayfadan çevirerek yine, aynı sayı kadar satırı, yukarıdan aşağıya doğru saydıktan sonra varılacak satırın birinci harfini hesaba almak da kullanılmıştır. Bu veya benzeri yollarla bulunan harf, şiir veya nesir olarak düzenlenilmiş «değerlendirme cetveli» ile yorumlandırılır. Meselâ, bulunan harf elif ise bunun, cetveldeki karşılığı şudur : «Elif gelse hayrdur ve sürürdür (sevinçtir). Tamam rahatlıktur. Dükeli (bütün) umûru (işleri) ve muradı hâsıl ol-

5 Reml-i Hazret-i Ali.

6 Risâle-i Fâl-nâme li Ca'fer-i Sâdık.

7 Tefeül-nâme-i Muhyiddîn-i Arabî.

8 Safahat (eseri tertip eden : Ömer Rıza Doğrul), İstanbul, 1975, s. 170.

makdur (olacak demektir.)⁹ Kur'an falı dolayısıyla İran'da basılan Kur'an'ların arkasına bir fal-nâme bölümü eklenmiştir. Hâfız Divan'ı, Sadî'nin Gülistân'ı, Mevlâna'nın Mesnevî'si ve bazı ünlü şairlerin divanları ile Ahmediye, Muhammediye, Envâru'l-Âşıkîn gibi geniş kitleler tarafından benimsenilmiş eserlerle açılması, kitap falının ne derece ilgi gördüğü, yayıldığı hakkında bir fikir vermektedir.

Kur'a falı «bu da İslamî fal ilmine uygun bir faldır.»¹⁰ Bu falda, bazan, kur'a taşları, bazan da, bir kâğıt üzerine yapılmış noktalar ve o noktaların meydana getirdiği şekiller üzerinde durulmuştur. Kur'a falını, Hz. Muhammed'in savaşa giderken, hançeri hanımını yanına alacağını belirleme işinde kullandığı rivayeti de vardır.

Remil falı; eski Doğu kültür ve edebiyat dünyasının yaygın bir falıdır. Kâğıt üzerine konulan noktalar ve yazılan yıldız adları ile ilgili bazı işlemlerden elde edilen sonuca göre yapılan yorumla, gelecekte haber verildiğine inanılırdı. Hz. İdris'in mucizesinin remil ilmi olduğu bilinmektedir.

Yıldız falı; öteden beri günlük yaşayışta ve edebiyatta sözü edilen bir faldır. *İlm-i nücûm* diye adlandırılan bu çeşit falda, yıldızların türlü türlü durum ve hareketlerinden anlamlar çıkarılır. Bir işe başlarken iyi veya kötü zamanı tayin etmekte de kullanılan bu fal için, güneşin bazı burçlarda ve aym bazı safhalarında bulunması ile ikisi arasındaki çeşitli durumlar veya bir kısım yıldızın ikili, dürtlü, altılı hâlde bir araya gelmesi anı, istenilen uygun zamanı belirtir. Böyle anlardaki doğum, yolculuk, temel atma, evlenme ve benzeri işler son derece hayırlı ve mutluluk getirici olarak kabul edilmiştir. Meselâ, Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) yıldızlarının birleştikleri zamanda doğan kimseye «sâhip-kırân» denilmiş ve bu sıfat, özellikle, övgü sözlerinde veya şiirlerinde sık sık kullanılır olmuştur. Böylece, gök cisimlerinden yararlanılarak yapılan yorumla ahkâm-ı nücûm (astroloji) adı verilen ilim kolu ortaya çıkmıştır.

9 Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, *Falnâme*, İstanbul, 1951, s. 16.

10 a.g.e., s. 25.

Bütün bunların dışında *çay falı* (: çay bardağının dibinde kalan çay yapraklarının gösterdiği şekillere bakarak geleceğin olaylarını bilmeye çalışma), *kahve falı* (: kahveyi içtikten sonra fincanı ters çevirip telvenin aldığı biçimlerden anlam çıkarma), çingenerlerin *bakla dökme* ve ona benzeyen *para, zar ve bu gibi şeyler dökme falı*, *iskambil falı* (kartomansi), kafatasının şeklini incelemeye yarayan *kafatası falı* (frenoloji), *el falı* (: el ayasındaki çizgilerin yorumlanması; kiromansi), *bulut falı* (nefelomansi), *ateş falı* (piromansi), *rüzgâr falı* (ostromansi), *tuz falı* (: düz bir yere serpilmiş tuzun aldığı şekillere bakma; halomansi), *balmumu falı* (: eritilmiş balmumunun girdiği biçime bakılarak yorum yapma; seromansi), *el yazısı falı* (: kişinin karakterini, kendi el yazısını incelemekle belirtme; grafoloji) *rüya falı* (: görülen rüyanın, tersine olarak veya şahsî değerlendirmelerle yorumlanması; oneiromansi) ve benzerleri, tarihe karışmış veya yaşayan milletlerde görülen fal çeşitlerindedir.

Uzun çağlar boyunca, insan topluluklarının başında bulunanların çoğu fala, falcılara büyük önem vermişlerdir. Yunan filozofu Pythagoras (Mısır ve bazı Asya ülkelerini dolaşarak oradaki ilimleri öğrendikten sonra Yunanistan'a nümerolojiyi, yani, *alfabe falını* getirmiştir.), Eflatun, Aristo (yüz çizgilerine bakılarak karakter okunması üzerine bir eser vermiştir.) ve daha birtakım filozoflar fala inanmışlardır. Hükümdarların da fala önem verdiği, çevrelerinde bu işle uğraşan kimseler bulundurduğu görülmüştür. Meselâ, imparator II. Friedrich'e Michael Scot, Catherine de Médicis'e Nostradamus ve İngiltere kraliçesi I. Elizabeth'e de John Dundee adlı astrologlar; sultan IV. Mehmed'e Ahmed Efendi (Müneccimbaşı) danışmanlık yapmışlardır. Bunlar, tahta çıkma, savaş ilânı, denize gemi indirilmesi gibi önemli olaylarda «eşref saat»i (: en uygun zamanı, uğurlu anı) belirtmekle görevli idiler. İmparatorluk Türkiye'sinde bu işle görevli devlet memuru olan müneccim (yıldızlardan hükümler çıkaran, astrolog) aynı zamanda takvim ve imsakiyeleri de hazırlardı. İlimiye sınıfı ise müneccimleri sevmez ve onların davranışlarını doğru bulmazdı. Öyle ki, onların, müneccimler için kullandığı «külli müneccimin kezzâb» (: bütün müneccimler yalancıdır) sözü, yaygın bir kullanış alanı bulmuştur. Osmanlı padişahları içinde I. Abdülhamit, «Müslü-

manlığa aykırıdır.» diyerek müeccimlerin tavsiyelerine kulak asmamıştır.

Türklük dünyasında falın yeri, öteki bazı milletlerde olduğu gibi, tarihinin derinliklerine kadar uzanır. Bugün için ele geçen en eski Türk belgelerinden biri de Irk Bitig adlı fal kitabıdır.¹¹ Eski Türk inançlarından biri olan şamanizmde kam (şaman),¹² çeşitli görevlerinin yanı sıra kehânetle de uğraşır. Meselâ, Gök-türklerde, kam, tahta çıkan kağanın boğazını bir ipek mendille sıkır ve çıkan hırıltılı sese göre onun kağanlık süresini bildirirdi. XI. yüzyıl İran tarihçilerinden olan Gardizi, Kırgız şamanı¹³ hakkında şu bilgiyi vermektedir : «Bunlar arasında baginum (?) dedikleri bir kişi vardır; her yıl muayyen bir günde gelir. Çalgıcıları ve her türlü çalgı aletlerini getirirler. Çalgıcılar çalmağa başlar-ken baginum (kam olacak) bayılarak düşer; bundan sonra ondan bu yıl neler olacağını; kıtlık, bereket, yağmur, kuraklık, tehlike, emniyet ve düşman saldırısı hakkında sorarlar. O (kam) hepsini söyler ve ekseriya onun dediği olur.»¹⁴ Kimi zaman, kam, şamanist Altaylarda olduğu gibi, insan hayatındaki değişikliklerden, gelecekte ve benzeri durumlardan haber vermek için, bir ruh sayılan ve «ay kününg kırkını» (: ay ve güneşin kırpıntısı) diye adlandırılan Suyla'dan yararlanırdı.¹⁵ Hun şamanlarının bir işe girişilmeden önce ay ve yıldızların durumlarına bakmalarından, onların astronomiden de anladıkları sonucu çıkarılabilmektedir. Şamanist inanca göre, kötü ruhları kovan, her şeyi temizleyen ateş, aynı zamanda bir kehanet malzemesidir de. Nitekim, eski Arap yazarlarından birinin anlattığına göre, Türkler çok eskiden beri ateşe bakarak kehanette bulunurlardı : «Türklerin büyük hükümdarlarının muayyen bir günü vardır ki, o gün, kendisi için büyük bir ateş yakılır. Bu ateşe kurban sunulur ve dualar okunur. Bu ateşin üzerinde büyük alevler yükselir. Bu alev

11 Reşid Rahmeti Arat, Eski Türk Şiiri, Ankara, 1965, s. 277.

12 Şaman kelimesi aslında Tunguzcadır : Prof. Dr. Laszlo Rasonyi, Tarihte Türklük, Ankara, 1971, s. 28.

13 Kırgızlar, sonraları «şaman» yerine «bakşı» kelimesini kullanmışlardır.

14 Abdülkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, İstanbul, 1976, s. 11.

15 A. V. Anohin (çev. Abdülkadir İnan, «Altay Şamanlığına Ait Maddeler», Ülkü Dergisi, sayı : 87, Mayıs 1940, c. XVI.

yeşilimsi renkte olursa bereketli yağmur ve iyi mahsul olacaktır; kırmızı renkte olursa savaş olacaktır; sarı olursa hastalık ve salgın olacaktır; siyah olursa hükümdarın ölümünü, yahut uzak yolculuğu gösterir. Yakutlar, bir şeyi düşünmekte iken ateşten, ışıltı andıran ses çıkarsa o şeyin olmayacağına hükmederler. Bundan başka, ocaktaki külün kıpırdadığını görünce, bunu, çocuk ruhunun oynaması diye kabul ederek ailede bir bebeğin doğacağına inanırlar.»¹⁶

Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde, 677 sayılı ve 13 Aralık 1925 tarihli bir kanunla fal, falcılık ve benzeri işler yasak edilmiştir. Zaten, bu yasak çağın pek çok medenî ülkesinde de vardır.

Türk dilinin eski döneminde (: Eski Türkçede) fal ve falcılık ile ilgili sözlerin var olduğu anlaşılmaktadır. Bunlardan «fal, kâhinlik, falcı; işaret, rümûz» gibi anlamlar taşıyan, Türkçe ırk kelimesinin Divanü Lugati't-Türk¹⁷ ve Uygur metinlerinde¹⁸ ırk-lamak (: fala bakmak, kâhinlik etmek, falcıdan sormak) fiili ile birlikte kullanıldığı görülmektedir. Ayrıca, değişik Türk boy ve dillerinde fal sözünün karşılığı olarak ırım (Altay, Kazan, Baraba, Teleüt); falcı yerine de baguçi (Kazan, Tatar), balgır ve cıdayar (Kırgız), balıç (Kara Kırgız), cavruncu, koşanaç (Çağatay), çabışçı (Altay, Teleüt) körümçü (Uygur), kuşnaç (Şor, Türkmen, Çağatay), tölgeçi (Koybal) gibi kelimelerin kullanıldığı tespit edilmiştir.

Halk yaşayışının dil ve düşünceye yansıyan etkileri dolayısıyla, öteden beri fal-uğur-uğursuzluk ile ilgili pek çok kalıplaşmış söz veya deyimın Türk dilinde yer ettiği bir gerçektir : Fal açmak (veya açtırmak), fala (falma) bakmak (baktırmak), niyet tutmak (çekmek), kâhin olmak, tâbir etmek, yormak, fal tutmak, kötüye (veya iyiye) yormak (yorma), şom ağızlı, hayırdır inşallah, hayır ola, hayra alâmet, hayra yormak, kehanette bulunmak, gâipten haber vermek, müneccim olmak, sakal ve bıyık falına varmak (: parmaklarla sakal ve bıyık karıştırıp düşünmek); falcı değilim ya..., gibi.

16 Eski Türk Dini Tarihi, s. 42, 43.

17 Divanü Lugati't-Türk Dizini, Ankara, 1972.

18 W. Bang - A. von Gabain, Türkische Turfan - Texte I, Berlin, 1929.

Konu ile ilgili atasözleri de oldukça çok olup pek eskilere dayanır : Üs üşgürse ölür¹⁹ (: akbaba ıslık çalarsa insan ölür; yani, akbaba insanın yüzüne karşı öterse bu o kimsenin ölümüne işaret olduğu için uğur sayılmaz). Tünle bulut örtense evlög urı keldürmişçe bolur²⁰ (: Akşam zamanı bulut yansa, kızarsa, kadın erkek çocuk doğurmuş gibi olur. Sabah vakti bulut kızarsa eve düşman girmiş gibi olur; bundan anlaşılması gereken şey, Türkler arasında, güneşin batışından sonraki bulut kızarması uğur, sabahleyinki kızarması ise uğursuz sayılmaktadır). Batı Türkçesinde ise, sen aç, ben aç, otur da fal aç; niyet hayır, akibet hayır (selâmet); yıl uğursuzundur; fala inanma, falsız da kalma; fal bakar, açlıktan ağzi kökar ve benzeri atasözlerine sık sık rastlanılır.

Fal ile ilgili olarak yazılan ve ihtilâc-nâme, kıyâfet-nâme, kehânet-nâme, tefeül-nâme, yıldız-nâme ve hürşid-nâme gibi adlarla anılan eserlerin genel adı fal-nâme olup, bunların bir kısmı şiir, bir kısmı da nesir halindedir. Bu eserlerde kullanılan dil Türkçe, Arapça ve Farsçadır. Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin çeşitli yerlerindeki ve Avrupadaki kütüphanelerde bulunan, söz konusu dillerle yazılmış yirmi dört falname tespit etmiştir.²¹

İmparatorluk Türkiye'sinde, ağabeyi Sultan II. Bayezid'le -kendi hakkı saydığı taht uğruna- yaptığı savaşları, ancak, ölümü (bazı tarihçilere göre ise zehirletilmesi) ile sona eren, yıllar boyu «gurbet esareti» yüzünden olduğu kadar, şairlik yönü ile de dik-kâtleri toplamış olan şehzade-sultan Cem'in Türkçe ve Farsça Divan'larından ve Cemşid ü Hurşid mesnevisinden başka bir de falnamesi olduğu inancı, zaman zaman bazı kişilerce şüphe ile karşılanmış bulunulsa bile günümüze kadar ulaşmıştır. Sözü edilen eserin Cem'e ait olması, bu güne kadar bilinen tek yazmasının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü 5474 numarada kayıtlı bulunan Cem Sultan'm Türkçe Divan'ının arkasındaki bir manzumenin (bu makalede kullanılacak kısaltması : Ü 2) başlığının «Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân» adını taşımasına da-

19 Ferit Birtok, *En Eski Türk Şavları* (Divanü Lugati't-Türk'ten derleme), Ankara, 1944, s. 18.

20 a.g.e., s. 19.

21 Prof. İsmail Hikmet Ertaylan, *Falnâme*, İstanbul, 1951.

yandırılmıştır.²² Oysa, aynı manzume, herhangi bir kişi adı taşımadığı halde Cem'in Türkçe Divan'ının başka bir nüshasının arkasında, Türkçe ve Farsça olarak yazılmış bazı şiirler arasında yer almaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü'nün 5547 numarasında bulunan yazmadaki bu manzume (kısaltması : Ü 1) «Der Tevhîd ü Na't» başlığı altındaki iki beyitten sonra «Der Tarîk-i Niyet» ile, yine, iki beyitten oluşan bir giriş bulundurmakta, asıl metin ise «Der Akşam-ı Ezhâr» başlığından sonra gelmektedir. Hepsi kırk sekiz beyit olan şiirin son iki beytinin üstünde «Der Hâtîme» ibaresi yer almaktadır.

Bu güne kadar tek yazması bilinen ve onda da Cem'in adının geçmesine rağmen, öteden beri, oldukça şüpheli bir durumda Cem'e ait olduğu kabul edilegelen bu manzumenin yeni nüshasında Cem'in adının geçmeyişi, acaba, bu konudaki şüpheyi daha da kuvvetlendirecek midir? Tabii, iş yalnızca Cem adının kaydedilmemiş olunmasıyla bitmemektedir. Bilinen ve bulunan yazmalar imlâ, dil, semantik, şekil gibi çeşitli bakımlardan karşılaştırılınca ortaya bazı sonuçlar çıkmaktadır. Bilinen nüshanın birlikte bulunduğu Divan da aynı nesih hattı ve her hâlde aynı müstensih tarafından yazıldığı hâlde, hareke kullanılması durumu Falnâme'de tam sayılabilecek derecede iken, Divan'da zaman zamandır. Halbuki, bulunan nüshada gerek Divan, gerek diğer bazı şiirler ve gerekse Falnâme'de kullanılan ta'lik hattı, aynı seyreklik, fakat değişmezlik içindeki harekelenme özelliğini korumuştur. Belki de, Ü 2'deki Türkçe Divan ve Falnâme, aynı müstensih tarafından, fakat birbirinden farklı şekilde harekelenmiş ayrı birer metinden istinsah edilmiş ve Falnâme'nin başına da Cem'in adı kaydedilmiştir.

Bu iki yazmanın karşılaştırılmasında asıl dikkati çeken durum, bulunan metnin bilinen metinden dil ve semantik yönünden çok daha sağlam oluşundadır. Verilen nüsha farklarından da anlaşılacağı gibi, bulunan metindeki bir çok kelime, bilinen metinde ya dil, ya da anlam bakımından bozulmuş, çarpıtılmış, değiştirilmiş, tek bir anlatımla sağlıklı bir du-

22 Meselâ : a.g.e.; Dr. Halil Ersoylu, «Fal, Falnâme ve Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultan», İslâm Medeniyeti Dergisi, İstanbul, 1981, sa. 2, s. 78.

ruma düşürülmüştür. Meselâ, kaynak dilinde (: yâsemîn) olarak geçen kelime Ü 2'de : yâsemîn (5 b) -vezin veya başka bir şey gerektirmediği halde- ye kullanılmadan yazılmış, bunu gösterir şekilde harekelenmiştir. Yine, Farsçada (: nergis) biçiminde bulunan kelime Ü 2'de ısrarlı bir şekilde (eğer, bir ağız özelliği ve benzeri bir durumu yansıtmıyorsa) Türkçedeki genel kullanımından dışında hep : nerges (6 a, 14 a, 23 a, 24 b; bu dört kullanılıştan ancak, ikincisi, mısra sonunda geçmekte ve «bes» ile kafiyelemektedir.) yazılışmdadır; ayrıca, Ü 1'deki : müşğ-büdur (22 a) kelimesi Ü 2'de : müşğ-i büdur olarak; Ü 1'deki : hadd-i (6 b) ise Ü 2'de : hañ-ı şeklindedir. Bütün bunlara karşılık Ü 1'deki tek tük (meselâ, Ü 2'deki : itmese Ü 1'de : itsemese yazılışmdadır.) yanlışlık, metnin bütünlüğünü, doğruluğunu olumsuz olarak etkileyecek durumda değildir.

Falname'nin iki nüshasının tertibindeki farklılık, bilinen nüshanın, sanki bir yerden alınmış da, biraz değişiklik göstereceği diye, belirli bölümlerinin üzerindeki bütün başlıkların, yine, kendi arasında kafiyeleşmiş ikişer beyitten oluşan kıtaların yukarısında bulunan harf ve rakamların kaldırıldığı, yazılmadığı hissini vermektedir. Oysa, bulunan nüshanın ilgili bölümlerinde, daha önce belirtilen başlıklar yer aldıktan başka, metinde görülebileceği üzere A, B, C, D, H gibi harflerle, 1 ile 15 arasındaki rakamlar sırası içinde, her kıtanın başında bulunmaktadır. Bulunan nüshada bulunmayan tek başlık, bilinen nüshada bulunan tek başlıktır ki, onunla da Cem Sultan'ın adı kaydedilmiştir!

Bütün bunlar göz önüne alınsa bile bu çiçek falını kimin yazdığını, bilinen ve bulunan nüshalarla kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Bu durumda, başka bilgi veya belgeli yeni nüsha yahut nüshaların gün ışığına çıkmasını beklemek en doğru yol olsa gerektir...

M E T İ N

Der Tevhîd ü Na' t

Mefâ'ilün / mefâ'ilün / fa'ülün

- Ü 1 109 a 1 Sipâs ü şükr ü minnet ol Huzâ'ya
 Ü 2 58 b 1 Ki ümmet kıldı bizi Muşafâ'ya
 2 Selâm aña vü eşhâbma dâym
 Dürüd evlâd ü ahhâbına dâym

Der Tarîk-i Niyyet

- 3 Gel iy yâr-ı muvâfık cân-ı şâdık
 Gönül esrârına sensin muvâfık
 4 Bu ezhâruñ birin kıl dilde ihfâ
 Ki sen dimedin ola âşkârâ

Der Aksam-ı Ezhâr

- Ü 1 109 b 5 Benefşe gonce süsen lâle sünbül
 Semen zanbağ karanfül yâsemîn gül
 6 Şakâyık nergis ü nesrîn ü reyhân
 Dahı hem zeymerân çün hadd-i cânân

A

- 7 Bu gül-zârı temâşâ eyle bir dem
 Ki ezhâr itdi her yirini hurrem
 8 Semen nesrîn ü zanbağ zeymerân gül
 Bile hem zînet-içün berg-i sünbül

B

- 9 Bu gül-şenden temâşâ-y-ısa maksûd
 Bu tertîbi gözet kim bulasın sūd
 Ü 2 59 a 10 Karanfül gonce zanbağ hem şakâyık
 Semenle zeymerân bunlara lâyık

C

- 11 Bu bāguñ şahnım bir laḫza yārā
Görüp tezyīnini eyle temāşā
12 Benefşe zanbaḫ u reyhān u süsen
Şaḫāyık zeymerān nesrīn ü gül-şen

D

- 13 Gönülden seyr kıl gel bu einanı
Gözet süsen şaḫāyık zeymeranı
Ü 1 110 a 14 Bile reyhān u nesrīn dahı nergis
Karanfül yāsemen zanbaḫ hemīn bes

H

- 15 Gözet bu gül-sitānuñ ser-zemīni
Ne zeyn eyler karanfül yāsemīni
16 Şaḫāyık zeymerān reyhān u lāle
Semen nesrīne sünbüldeñ ḫavāle

1

- 17 Eger gül isteseñ dil-dāra yār ol
Gül-i ruḫsārı yādına hezār ol
18 Ki zīrā gül yüzindeñ bir varaḫdur
Gül-āb anuñ şuymdan bir 'araḫdur

2

- 19 Eger ḡonce dilerse ḫatır-ı teng
Dehān-ı yārı bul hiç eyleme ceng
Ü 2 59 b 20 Ki zīrā ḡoncedür dil-ber dehānı
N'idersin ḡonceyi bulursañ anı

3

- 21 Eger dāyım benefşe istese dil
Yürı var ḫatı-ı zerdeñ eyle ḫaşıl

22 Ki zîrâ haţtı-dil-ber müşg-bûdur
Benefşe ol sebebdan kaygıuludur

4

Ü 1 110 b 23 Eger nergis dilerse gönlün iy yâr
Gözi yâdına var ol haste vü zâr
24 Ki zîrâ çeşm-i dil-ber itse nîreng
Olur bâğ içre nergis valih ü deng

5

25 Eger dilden dilerseñ seyr-i lâle
Lebi yâdına var nüş it piyâle
26 Ki zîrâ la'l-i dil-berden bulup fer
Lebi yâdına içre lâle sâgar

6

27 Eger cândan dilerseñ şâh-ı sünbül
Gerek boynuñda dâym bend-i kâkül
28 Ki zîrâ kâkül-i yâr eslemez pend
Urur her lahza sünbül boynma bend

7

29 Eger süsen dilerse haţruñ var
Haţ-ı dil-dâr-ıla ol dâymâ yâr
Ü 2 61 a 30 Ki zîrâ haţtı sevdâsiyla süsen
Gül ü hâk içre tutdı cây u mesken

8

Ü 1 111 a 31 Eger gönlün semen isterse bârî
Gözet her güşeden rüy-ı nigârî
32 Ki zîrâ 'arız-ı dil-ber semendür
Semen ol mâ-cerâdan müftetendür

9

- 33 Eger isterse gönlün yâsemîni
Gözünden gitmesün dil-ber cebîni
34 Ki zîrâ yâsemendür haddi yâruñ
Ki olur zîneti faşl-ı bahârûñ

10

- 35 Eger gönlün dilerse berg-i zanbağ
Ruħmdan vir gönül bağma revnağ
36 Ki zîrâ ħüsn-i yâr itmese pertev
Virürdi berg-i zanbağ dâne-i cev

11

- 37 Eger cân-ıla isterseñ karanfül
Cefâ-yı ħâl-i yâra kıl taħammül
38 Ki zîrâ ħâli tutaldan bu ħuyı
Karanfül andan umar reng ü büyü

12

- 39 Eger kılmak dilerseñ seyr-i reyħân
Yüri zülf-i ħamından ol perişân
Ü 1 111 b 40 Ki zîrâ zülf-i dil-ber virdi zînet
Ü 2 61 b Anuñgun buldı reyħân böyle rağbet

13

- 41 Eger nesrîn dilerse ħâıruñ var
Saña nesrîn yiter dâyıñ ruħ-ı yâr
42 Ki zîrâ ħüsni reşki-y-ile nesrîn
Gezer her şahn-ı şahrâlarda ħam-gîn

14

- 43 Eger ħâırdan isterseñ şakâyık
Yüzün gör cândan it kaı'-ı 'alâyık

- 44 Ki zîrâ hüsni-yâr isterse şüret
Şakâyık andan umar luṭf u zînet

15

- 45 Eger dâyıṃ dilerseñ zeymerânı
Ruḥı yâdına it yaşuñı kanı
46 Ki zîrâ ruḥlarıdur mihr-i enver
Ruḥ-ı dil-berden umar zeymerân fer

Der Hâtıme

- 47 Degüldür hükm-i gaybı kaşdum el-ḥaḳ
Hemân maḳşüd olan şan'atdur ancaḳ
48 Ki hükm-i gayba Ḥaḳ'dur ancaḳ aḥkem
Budur söz toḡrusı vallahu a'lem

METNİN İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Ünlülerin yazılışı

Yeni bir dinin benimsenilmesinin tabii sonucunda girilen İslam medeniyetinin ortak alfabesi olan Arap harflerinin Uygur alfabesi yerine geçmesinden sonra, değişik yerleşim bölgelerindeki çeşitli Türk şivelerinin yazı dillerinde (meselâ, Karahanlı, Selçuklu) farklı ölçüde de olsa daha bir süre ağırlığını koruyabilen Uygur imlâsı geleneğinin etkisi, kullanılan alfabenin ait bulunduğu dilin, yani, Arapçanın içten kırılmalı bir dil oluşu dolayısıyla kelimelerde genellikle ünlülerin değil, ünsüzlerin «aslı» sayılarak önem taşıması, ayrıca bu dildeki ünlülerin Türkçe için o sıralar artık genel bir değer ifade etmeyen, ses bakımından uzunluk ve kısalık göstermesi ve yazıda, yalnızca, uzun ünlülerin sembollerini belirten harflerin yer alması gibi sebeplerle gittikçe azalmıştır.

Batı Türkçesinin Eski Anadolu Türkçesi döneminde, kelimelerdeki ünlülerin hemen hemen hepsini yazıya geçiren Uygur imlâsı geleneği ile Arap (ara sıra da Fars) imlâsı geleneğinin, özel-

likle, Türkçe olan kelimelerde sese, ek ve hatta bizzat kelimenin yazılışında sürekli bir zıtlık, uyumsuzluk, çatışma doğurduğu, bunun sonucunda da ortaya, aynı unsurun, aynı metindeki imlâsında bile çelişkiler, çok şekillilikler, kısacası tek bir söyleyişle tutarsızlıklar oluşturması, o dönemden kalan yazma eserlerin çoğunun imlâlardaki başlıca ortak yanlarından biri olarak dik-kati çekmektedir.

I. K E L İ M E L E R D E

A. T ü r k ç e k e l i m e l e r d e

1. Türkçe olan kelimelerde a ünlüsü ön ses durumunda iken hemze elifle yazılmıştır. Meselâ : ancak (47 b), : andan (44 b), : aña (2 a) gibi. Kimi zaman, aynı kelimenin hem normal elifle, hem midli elifle kaydedilmiş şekilleri de görülmektedir : anuñçun (40 a); anuñ (18 b).

Kelime içindeki a seslerinin yazılışında veya yazılmayışında belli bir kaide, herhangi bir düzen yoktur. Kalın sıradaki kök veya gövdeli kelimenin ilk hecesinde bile olsa elifin getirildiği kelimelerin dışında, elif bulundurmayan örnekler de metinde yer almaktadır. var (21 b; 41 a), k(a)yğuludur (22 b).

Kelimenin son sesi durumundaki a'ların şiirdeki bir iki örneği hep elifle yazılmıştır ki, bunlar, gerçekte, yapısında kalıplaşmış çekim eki bulunduran ve imlâsı henüz durulmamış olan Eski Anadolu Türkçesi döneminde bile en yaygın olarak bu tür yazılışı görülen şahıs zamirleridir. saña (41 b), ana (2a).

2. Ön ses durumundaki e ünlüsünü taşıyan Türkçe kelimeler, yalnızca, hemze elifle yazılmıştır. eslemez (28 a), eyler (15 b; 19 b).

İç ses olarak kelime yapısındaki yerini alan e'ler, genellikle, ne bir harfle, ne de bir hareke işareti ile gösterilmiştir. istese (21 a), gel (13 a), dilerseñ (25 a).

Kelimedeki son sesi oluşturan e ünlüsü yaygın olarak güzel he ile yazılmış bulunmaktadır. içre (24 b, 30 b,) bile (8 b, 14 a) örneğinde olduğu gibi, bazan, bu sesi taşıyan hece aruz vez-

ni gereği metinde uzun (: kapalı) olmak durumunda bulunsa bile, yine de, he sembolü ile gösterilmiştir. Ancak, son ses durumundaki e'ler normal olarak bu şekilde hâ'-i resmiyye ile yazılırken, aruz vezninin kullanılması sonucunda, aruzun kaynağı olan Arap dilinden farklı bir ses yapısına sahip bulunan Türk dilinin, bu ayrılık gösteren niteliği ile aruz kalıplarına uydurulmaya çalışılmasının sonucunda, ara sıra kısa (: açık) hece değeriindeki hecelerin ünlüsünün uzatılması yoluna gidilerek, bunun imlâdaki belirtisi olan hâ'-i resmiyye yerine elif kullanılmasının bazı örnekleri dahi metinde göze çarpmaktadır. Hatta, aruz vezni gereği, aynı çeşit kelimenin, mısranın değişik vezin parçalarına rastlayan yerlerindeki kullanımında ortaya çıkan bu durum, yalnızca, kelime kök veya gövdesinde değil, kelime yapısındaki farklı hecelerde yer alan eklerde de (ilgili yerde ele alınacaktır) görülmektedir. eyle (7 a; 21 b), eyle (11 b).

3. Metinde ı sesi ile başlayan kelime bulunmamaktadır.

İç ses durumundaki r'lar harfle gösterilmemiştir. kıl (4 a; 39 a).

Kelimelerin son sesini meydana getiren ı ünlüleri ya harfle, ya da harekeyle belirtilmiştir. dağı (6 b), anı (20 b), dağı (14 a).

4. İlk sesi i olan kelimelerin yazılışında yaygın olarak, yalnızca, hemze elif kullanılmıştır. iy (3 a), itdi (7 b; 24 a, 25 b...), içre (30 b), isteseñ (17 a), isterse (31 a; 33 a; 37 a ...). Tek tük de bulunsa, ön ses durumundaki i imlâsında elifle birlikte ye de kullanılmıştır. içer (26 b). Buradaki ye'nin yazılışı, kelimenin ilk hecesine rastlayan aruz cüzünün (yani, mefâ'ilün'ün fâ'sının) gereği olan kapalı heceyi sağlayabilmek için olmalıdır.

İç ses durumundaki i'lerin yazılışında (ve ayrıca başka ünlülerin bulunduğu kelimelerde de olduğu gibi), yine yukarıda sözü edilen imlâ tutumunu yansıtan örnekler vardır. Meselâ : bizi (1 b; bu kelimenin de ilk hecesi vezin gereği kapalı olma durumundadır.) Burada, şunu da belirtmek yerinde ve gerekli olacaktır. Türkçe olan kelimelerin kök, gövde veya eklerindeki ünlüleri, aruzun vezin parçalarına uydurabilmek için yazmak veya yazmamak da, öncelikle ve özellikle bu tür denemelerin yapıldığı Eski Anadolu

Türkçesi metinleri başta olmak üzere, aruzla yazılıp Arap harfli Türk alfabesi kullanılmak suretiyle kaydedilmiş Türk dili eserlerinin hiç bir dönem ve sahasında yeterli bir imlâ başarısı sağlayamadığı, uygun bir çözüm olamadığı anlaşılmaktadır. Bu makalede işlenen metinde bile bu tutumun çelişkisi ve dolayısıyla, yetmezliği göze çarpmaktadır. Meselâ, bu şiirde, yazılışının çok öncesinden başlayarak kendi çağının yüzyıllar sonrasında bile, daha açık bir anlatımla, Lâtin harfli Türk alfabesinin kabul edilmesine kadar, hep aynı [: b(i)zi] imlâsı içinde yaşayagıtmiş bir kelimenin sırf aruza uydurulmuş duruma girsin diye bizi biçiminde yazılmış olduğu, yani ilk hece ünlüsünün aruz için uzatıldığı tutumunun yanı sıra, yine aynı şiirde yer alan ve bir tek kapalı hece olması gereken «var» kelimesinin elifli yazılışı «bizi» imlâsındaki tutuma göre bir buçuk hece olmasını gerektirmektedir. Oysa, mısramın bütününden, bunun, yalnızca bir tek kapalı hece sayıldığı açıkça ortadadır. Dolayısıyla, Türkçe kelimelerin imlâsında aruz vezninin gereği için, ünlüyü yazmak veya yazmamak tutumu kararsızlık, karışıklık ve sonuçta da, en az Osmanlı Türkçesi dönemine kadar süregelmiş bir tutarsızlık doğurmuştur.

Son sesi gösteren i'nin yazılışında ünlü varlığına (ye'ye) yer verilmiştir. yürü (21 b; 39 b).

5. Kelime başındaki o'larm hepsi de (ister isimde, isterse fiilde olsun) elif ve vav harflerini bulundurmaktadır. ol (1 a, 22 b : isim olanlardır; 17 a ve b, 29 b, 39 b : fiil olanlardır.), olan (47 b), olur (24 b, 34 b).

o (ve ö) gibi geniş yuvarlak ünlü, Türkçe kelimelerin birinci hecesinin dışında bulunamayacağı için, bu metindeki örnekleri de, ancak, iç seste dahi olsa, ilk hecede yer alanlardır. Bu sesi taşıyan hece, metinde iki ayrı kelimedede görülmekte olup bunların ikisi de aruza göre, yalnızca, bir tek kapalı hece değerinde iken, imlâlarında, biri vav bulundururken, diğeri bulundurmamakla, daha önce söz konusu edilen imlâ tutarsızlığının başka bir örneği olmaktadır. Tabii, ikinci kelimenin ilgili hecesinde, aruz veznine göre açık veya kapalı heceliliğin belirlenilmesi açısından herhangi bir fonksiyon yüklenmeyen, değer taşımayan hareke işareti (: ötre) kullanılmıştır. boynma (28 b), çoğrusı (48 b) kelimelerinde olduğu gibi.

Hece sonunda o sesinin yer aldığı kelime metinde yoktur.

6. Şiirde geçen Türkçe kelimelerin ancak ilk hecelerinin iç sesi durumundaki bir kaç örneği bulunan ö'nün imlâsında istisnasız bir şekilde hep vav harfi kullanılmıştır. gönül (35 b), gönlün (23 a, 31 a, 33 a...), gözi (23 b), gözet (31 b), böyle (40 b), gör (43 b).

7. Ön ses olma durumundaki u, metindeki iki kelimedede de aynı yazılışı göstererek elif ve vav taşımaktadır. urur (28 b), umar (44 b, 46 b).

Kelime içindeki u'lar ise sesin sembolü veya hareke ile gösterilmiştir. bul (19 b), bul(u)rsañ (20 b), t(u)tdı (30 b).

Son sesi u olan bu'larda vavların hepsi yazılmışken, başka bir kelimedede ne harf ne de hareke bulunmaktadır. bu (7 a, 9 a ve b, 11 a...), budur (48 b), t(o)ğr(u)sı (b 8 b).

8. ü sesi, metindeki Türkçe kelimelerde, yalnız, iç ses durumundadır. İlk hecede veya sonraki hecede bulunması durumunda bile ü sesini gösterecek vavm yazılışı belli bir düzen içinde değildir. deg(ü)ldür (47 a), gön(ü)l (13 a, 35 b), y(ü)zinden (18 a), yüri (21 b, 39 b), zînet-içün (8 b).

B. Yabancı kelimelerde

Eski Anadolu Türkçesi dönemi için, yabancı kelimeler denince anlaşılması gereken şey, hiç şüphe yok ki, değişik dil kaalm-tılarının, çeşitli dil unsurlarının yanı sıra, onların hepsinden daha çok sayıda ve önemde, Türk diline girmiş ve bu işlemi yüzyıllar içinde, özellikle kimi bilim ve sanat kolları ile belirli dinî konularda gitgide artırarak, zamanın pek çok aydınca sanat ve edebiyat zevki havasına da büründürülmesinin ortaya çıkardığı güçle, adeta birer akın niteliğine çevrilmesine yol açmış bulunan Arapça ve Farsça kelimelerdir.

Bu metindeki Arapça, Farsça kökenli kelimeler genel olarak sağlam bir imlâ ile yazılmışlardır. Ancak, iki kelimenin yazılışında aslî imlâsından biraz uzaklaşmıştır. Bunlardan biri Arapça bir özel ad olan Muşafâ'dır. Aslî imlâsında, kelimenin

son ünlüsü olan uzun a (: ā) elif-i maksûre (kısa elif) ile yazılırken, gerek bu metinde ve gerekse daha pek çok yazmada, anılan sesin elif-i memdûde (uzun elif) ile kaydedilmesi oldukça yaygın bir imlâ özelliği olagelmisti. Zaten, bu özellik, bu bir tek örneğe de ait değildi. Leylâ, Īsâ, Mûsâ; muşaffâ ... gibi bir çok kelime de bu imlâyı görmek mümkündür.

Farsça bir edat olan zîrâ'mn aslına uygun imlâsı içindeki kullanılışlarının (20 a, 24 a, 30 a) dışında, bir yerdeki ā ünlüsü olmayan (:zîr, 18 a) yazılışında elif unutulmuş olmalıdır.

Aynı çiçek adının yâsemîn (5 b) ve yâsemen (34 a) şeklindeki farklı imlâsı, onun, kaynak dilindeki gibidir.

Bağlama edatını gösteren vav sesinin metindeki bir çok yazılışına (meselâ, 6 a, 8 a, 30 b, 38 b'de) karşılık «Şakayık andan umar luğ u zînet» (44 b) mısrasmdaki kullanılışını gösterecek bir ünlü veya imlâ işareti olmaması, onun da ya unutulduğunu, ya da çok bilinen ve kullanılan bu unsurun varlığının zaten ilgili kelime grubunun şartı olduğu, metnin gelişinden bunun kolaylıkla anlaşılabilceği düşüncesiyle, buradaki gibi zaman zaman yazılmadığını göstermektedir.

II. EKLERDE

A. Yapım eklerinde

Metinde yer alan Türkçe kelimelerin sınırlı sayıdaki yapım eklerinde ünlü yazılışı hemen hemen yok gibidir.

1. Fiilden isim yapan eklerde

Çok az sayıda olan yapım eklerinin hepsi de, günümüzde dahi geniş bir kullanılışa sahip bulunmaktadır. Bunlardan biri, o derecede önem ve işlevlilik içindedir ki, öteden beri, diğer eklerde görülmeyen bir şekilde özel adla anılagelmiştir. Mastar (masdar) eki de denilen bu -mağ,-mek ekinin metindeki örneği, kaim ünlülü fiile gelmiş şekilli olduğu halde, imlâsında herhangi bir ünlü bulundurmamaktadır. kılm(a)k (39 a).

2. Fiilden fiil yapma ekinde

Bu grup eklerin metindeki tek örneği olan -me-'nin bulunduğu üç kelimedeki imlâsı iki türdür. eyl(e)me (19 b), itmese (36 a; kelimedeki fazladan bir sin ilk e için bir elif harfi bulunmaktadır.), gitm(e)sün (33 b).

B. Çekim eklerinde

1. İsim çekiminde kullanılan eklerde

a. Çokluk ekinde

Çokluk belirten -lar ekinin yazılışında, iç ses a'nın, daha çok ünsüz ile yazıldığı görülmektedir. şahrâl(a)rda (42 a), bunlara (10 b).

b. İyelik eklerinde

Bu eklerin imlâsında ek ünlüsünün veya yardımcı ünlünün varlığı bir tutarlılık içinde değildir. Aynı şahsı bildiren iyelik eki bile kelimelerde ünlüsü ile, bazılarında ise ünlü getirilmeden kaydedilmiştir. boyn(u)nda (27 b), gön(ü)ñ (23 a, 31 a, 33 a); yaşuñı (45 b), toğrusı (48 b), gam(ı)ndan (39 b), bir(i)n (4 a), yüz(i)n (43 b); yādına (17 b, 23 b, 45 b), yirini (7 b). Teklik üçüncü şahıs iyelik ekinin, yalnızca, esre ile karşılandığı da olmuştur : hadd(i) (34 a), hâl(i) (38 a).

c. Hâl eklerinde

1. Asıl isim işletme ekleri de denilen bu grup eklerden biri olan verme durumu (datif; -a, -e) ekinin metinde geçen kullanılışları sırasındaki hâ'-i resmiyye ile olan imlâsı değişmezlik içindedir. Huzâ'ya (1 a), Muşfa'ya (1 b), dil-dâra (17 a); nesrine (16 b).

2. Eski Anadolu Türkçesindeki pek çok metinde rastlanılan, ek ortasına elif getirerek yazılmış ayrılma (ablatif) ekinin bu eserde örneği bulunmamaktadır. Metinde geçen kaim veya ince ünlülü ablatif eklerinin hepsi de, artık kalıplaşmış kelimelerde bile ortak imlâ özelliğini yansıtmaktadır : ruħmdan (35 b), hâtr-

dan (43 a); yüzinden (18 a), dil-berden (46 b); cāndan (27 a, 43 b), andan (38 b, 44 b).

3. İlgi (genitif) eki de kalıplaşmış ve normal kullanılışlı şekillerinde aynı imlâ ile dir. an(u)ñ (18 b); ezhâr(u)ñ (4 â), bāg(u)ñ (11 a), gül-istān(u)ñ (15 a).

4. Yükleme (akkuzatif) durumu için, teklik üçüncü şahıs iyelik eki almış bazı kelimelerde kullanılan -n'nin yazıdaki sembolünün sürekli yer almasına karşılık, yüklemenin ünlü olan şekillerindeki sesin işareti olan ye ara sıra yazılmayıp esre ile gösterilmekle yetinilmiştir. birin (4 a), yüzün (43 b); saḥnını (11 a), reng ü büyü (38 b), yāsemîni (33 a), bizi (1 a); goncey(i) (20 b).

5. Bütün bunlardan başka, birlikte olma, bulunma veya vâsıta (mtrumental) belirten -la, -le eki de aynı, bir tek imlâyı taşımaktadır : sevdâsıyla (30 a), semenle (10 b).

6. İsimlere getirilerek onların fiilleştirilmesinde kullanılan bildirme eklerinin bu metinde en çok geçtiği kelimeler Arapça veya Farsça asıllı olanlardır. Türk dilinde geniş bir kullanılış alanı bulunan isimlerden yapılan bu çeşit fiillerin teklik ve çokluk olmak üzere her şahsı için ayrı bir eki bulunmasının metindeki örnekleri, bu açıdan zengin değildir. Bu şiirdeki isim fiiller büyük ölçüde teklik üçüncü şahsı, bir örnekte de teklik ikinci şahsı göstermektedir. kayguludur (22 b), degüldür (47 a), budur (48 b), varakdur (18 a), semendür (32 a), yāsemendür (34 a), ruḥlarıdur (46 a); sensin (3 b).

2. Fil çekiminde kullanılan eklerde

a. Şekil ve zaman eklerinde

Metinde basit kip olarak şekil ve zaman eklerinden bildirme belirtenler görülen geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zamandır.

1. Görülen geçmiş zaman eklerinde

Görülen geçmiş zaman eki -dı, -di'nin ünlüsü genel olarak yazılmamış, ama bir esre ile gösterilmiştir. Tabii, ünlünün harfle belirtildiği de olmuştur. kıld(i) (1 b), buld(i) (40 b), itd(i) (7 b), vird(i) (40 a); tutdı (30 b).

2. Geniş zaman eklerinde

-ar, -er; -ur, -ür ve -r şeklindeki geniş zaman eklerinin çeşit çokluğuna karşılık, imlâlarının ortak özelliği, hepsinin yazılışındaki ünlü yokluğudur. umar (38 b, 44 b, 46 b), iğer (26 b), yiter (41 b), gezer (42 b); olur (24 b, 34 b), urur (28 b), virürdi (36 b); eyler (15 b); eslemez (28 a).

3. Gelecek zaman ekinde

Bunun için kullanılan ekin elifle kaydedilmiş bulunulan bir örneği vardır. ola (4 b).

4. Tasarlama kiplerinden biri olan şart çekimi ekinin imlâsında farklılık vardır. Ekten sonra şahıs ekinin gelmesi durumunda ekin ünlüsü yazılmamıştır. istese (21 a), itse (24 a); istes(e)ñ (17 a); bulurs(a)ñ (20 b); isterse (31 a, 33 a, 44 a).

5. İstek ekinde

Kalm şekilli istek ekinin yazılışında hâ'-i resmiyye kullanılmıştır. bulasın (9 b).

b. Şahıs eklerinde

Metinde, şahıs ekleri bulunan fiil çekimlerinin sayısı çok sınırlı sayıdadır. Birinci tip şahıs eki olarak teklik ikinci şahıs temsil eden -sın, -sin, tek çeşit yazılış göstererek ünlü bulundurmamaktadır. bulasın (9 b), n'idersin (20 b). Hem şekil, hem de şahıs belirten emir eklerinden metinde örneği bulunan -sün'ün yapısındaki ünlü yazıya harfle yansıtılmıştır: gitmesün (33 b).

Partisip ekinde

Partisip eki olan -an'm bulunduğu tek örnek de yalnızca ünsüzle yazılmıştır. olan (47 b).

Gerundium eklerinde

Gerundium eklerinin kullanıldığı üç örneğin birinde (ki, üstelik bu ince ünlü taşıyan şekillidir: -medin) ünlü işareti olarak elif kullanılmışsa da diğer iki kelimenin eklerinde (: -up, -alı) ünlülü bir imlâ görülmemektedir. dimedin (4 b), bul(u)p (26 a), tut(a)ldan (38 a).

III. G Ö R E V T A Ş I Y A N S E S L E R D E

Zengin bir ekler sistemine sahip olan Türk dilinin son ekli eklemeli bir dil yapısı içinde yer almasının sonucunda, bazı eklerin kelimeye getirilebilmesi için, özel nitelikli seslerden birinin de o ekle birlikte kullanılması gerekmektedir. Genellikle eki kelimeye, bazı durumlarda da kelimeyi başka bir kelimeye bağlamak için kullanılan bu özel nitelikli seslerin, Türk dilinin bilinebilen, belgelenebilen en eski döneminden beri hep aynı amaçla kullanıldığı görülmektedir. Bağlama, birleştirme, kaynaştırma, ... gibi birbirine oldukça yakın fonksiyonlardan hareketle, getirildiği unsuru aynı bir gramer sonucuna kavuşturan bu özel nitelikli seslerin dikkati çeken bir yanı da, istisna olan biri (pronominal n, zamir n'si, türeme n veya yalnızca, n, diye anılan ses) dışındakiler (ister ünlüler : ı, i, u, ü ve isterse ünsüz olan : y), yine bilinebilen, belgelenebilen zamandan beri Türk dilinde (bazı ağız özelliklerinin ve benzeri durumların yansıtıldığı bir kısım Mani metinlerindeki kelimelerin bünyesinde rastlanılan yardımcı ünlülerden a, e göz önüne alınmazsa) hep, aynı sesler olagelmiş bulunmasıdır.

Ayrıca, bu özel nitelikli seslerin, aslı olan herhangi bir gramer sesinde görülmeyen bir özelliği vardır ki, o da isim veya fiil ayırt edilmeksizin, gerektiği zaman dildeki bütün kelimelerde kullanılabilirliğinin bulunması, kapsamının son derece geniş olmasıdır.

Bütün bunların sonucu olarak, bu özel nitelikli seslerin, alfabede yer alan herhangi bir ses gibi olmadığı fonksiyon yüklü bulunduğu, gramer görevi taşıdığı göz önüne alınarak, bunların görev taşıyan sesler adı ile anılması da mümkündür.

A. Türk dili kuralı ile olan kullanılışlarda görev taşıyan sesler

Türkçe kelimelerdeki görev taşıyan seslerden ünlü olanların imlâsında belli bir düzen bulunmamaktadır. Eki, kelimeye bağlayıcı, kaynaştırıcı bir unsur olarak kullanılan bu çeşit seslerin ya-

zıdaki belirtisi olan harfin, bazı kelimelerde var olduğu, bazı kelimelerde ise bulunmadığı görülmektedir. yaş(u)ñı (45 b), boy-n(u)ñda (26 b), göz(ü)ñden (33 b).

Yaygın kullanılışı ile yardımcı ses diye de adlandırılan ı, i, u, ü ünlülerinin dışında, ünsüz görev taşıyan seslerden n'nin imlâsı, Batı Türkçesi içinde düzenli bir şekilde varlığını sürdürögelmiş ve bunun gereği olarak harfle belirtilme işi sürekliliğini korumuştur. aħbâbına (2 b), şaħn(1)nı (11 a), ğam(1)ndan (39 b).

Türk dilinde kullanılan ünsüz görev taşıyan seslerin en eskisi, aslısı durumundaki y'nin bu metinde rastlanılan imlâsı, birbirinden farklı iki görünüş içinde bulunmaktadır. Bunlardan biri, bu sesin sembolü olan ye ile kaydedilmiş bulunulan şuymdan (18 b) kelimesinde göze çarpar. Diğeri ise, ğonceyi (20 b) yazılışındaki hâ'-i resmiyye üzerindeki hemze işaretinde ortaya çıkar. Bu kelimenin yazılışında kullanılan hemze işareti, şüphesiz ki ona yükleme (akkuzatif) durumu vermektedir. Bilindiği gibi, Türkçede kelime ünlü ile bitiyorsa yükleme ekinden önce yardımcı y sesini almaktadır. Öyle ise bu hemze işareti, yükleme ekini belirtirken aynı zamanda «gonceyi» kelimesinde olduğu gibi, yardımcı y sesini de göstermektedir. Zaten, ses yapısı gereği, yardımcı y isteyen yükleme hâlinde bu hemze işareti kullanılmış, bu durumun dışındaki yüklemelerin harf yazılmaması söz konusu olan şekillerinde, bir esre işareti konulmakla veya eksiz yükleme yapılmakla yetinilmiştir.

B. Yabancı dil kuralı ile olan kullanılışlarda görev taşıyan sesler

Türkçeye giren ve tek başına kullanılan yabancı kelimelere, bazı gramer unsurlarının getirilişi sırasında eklenilmesi gereken görev taşıyan seslerin durumunda Türkçe kelimelerdekinden farklı bir özellik görülmemektedir. Buna karşılık, birden çok yabancı kelimenin Farsça terkip adı verilen, belirli kurallar ve özel bir yapı içinde bir araya getirilerek kullanılması durumunda, bu kelime grubunun tamlayan ve tamlanan unsurunun birbirine bağlanılabilmesi, böylece de grubun meydana getirilebilmesi için gerekli olan ses (izafet kesresi) de görev taşıyan sesler

arasındadır. Tabii, bu yabancı bir dilden Türkçeye, yabancı bir kelime grubu yapısından gelen, kendi kaynağında da aynı özel yapıyı sağlamakta kullanılan, bağlama, ilgi kurma fonksiyonları yükletilmiş sestir. Bu, görev taşıyan sesin metindeki imlâsında, ilgili terkiplerin yapılmasına esas olan kaidelerin geldiği Farsçadaki benzerlerine göre farklı bir durum yoktur. Metindeki değişik mısralarda yer alan yirmiden fazla terkinin tamlanan unsurunun ancak birinin sonunda uzun ünlü (: ā) yer aldığı için, görev taşıyan sesin (: izafet kesresinin) imlâsında bu sesin karşılığı olan harfin (:ye'nin) kullanıldığı görülmektedir. cefâ-yı hâl-i yâra (37 b). Bunun dışında kalan terkiplerin tamlanan unsuru hep ünsüzle bittiği için, görev taşıyan sesin (:ı ve i'nin) varlığı, yalnızca, okunuşta veya söylenişte ortaya çıkabilen bir durumda kalmış, yani, imlâya yansımamış, bunun belirtisi olabilecek bir harf (ki bazı metinlerde bunun örneklerine rastlanılır) kullanılmamıştır : hâır-ı teng (19 a), berg-i zanbağ (35 b). Metindeki bir terkipte ise, unsurları birbirine bağlayan ses, normal kaidesi içinde bir imlâ işareti (: hemze) ile karşılanılmıştır : dâne-i cev (36 b).

Ünsüzlerin yazılışı

Bu metindeki ünsüzlerin imlâsında görülen başlıca özelliklerden biri, Arap dilindeki bir ünsüz olan hemzenin son ses olarak bulunduğu bir kelimedden -bu çeşit kelimelerin Türk dilindeki yaygın yazılışı gereğince- düşürülmüş olunmasıdır : ihfâ (< ihfâ'; 4 a).

Ünsüzlerin yazılışında görülen bir başka özellik de, teklik üçüncü şahıs bildirme ekinin, bazan, getirildiği kelimenin son sesi hurûf-ı muttasıladan (: kendisinden sonra gelen sesle birleşen harflerden) olduğu halde, Uygur imlâsı geleneğine uyularak kelimedden ayrı yazılmış olunmasıdır : varağ-dur (18 a), 'arağ-dur (18 b), semen-dür (32 a), yâsemen-dür (34 a), ruhları-dur (46 a). Tabii, tek tük de olsa, aynı ekin, getirildiği kelime ile birleştirilerek yazılmış örnekleri de şiirde yer almaktadır : şan'atdur (47 b), Hâğ'dur (48 a).

-up gerundiumunun ünsüzü, döneminin pek çok örneğinde olduğu gibi, metinde b iledir : bulup (26 a).

METİNDEKİ İMLÂ (YAZI) İŞARETLERİNİN KULLANILIŞI

Ta'lik hattı ile yazılmış olan metinde, zaman zaman, gerek Türkçe ve gerekse yabancı kaynaklı kelimelerle bazı Türkçe eklerde hareke işaretlerinden biri olan esreye rastlanılmasının yanı sıra, imlâ için getirildiği unsurun ses yapısına ait bazı özelliklerin belirtilmesi için birtakım işaretler, şekiller de kullanılmıştır.

1. esre

Bu metinde görülen imlâ işaretleri içinde en geniş ölçüde kullanılanı esredir. Bazı kelimelerin son sesi durumunda bulunan ı veya i ünlüsünün, yalnızca birer esre ile karşılanılan örnekleri bu şiirde az değildir. kıld(ı) (1 b), itd(i) (7 b), vird(i) (40 a), buld(ı) (40 b), hâl(i) (38 a), hüsn(i) (42 a), yaşun(ı) (45 b). Kimi örnekte ise ye yazıldığı halde bunun altına konulmuş iki nokta ayrıca esrelenmiştir : zeymerânı (45 a).

Kelime içindeki seslerle ilgili esre kullanılışı farklı sesler, yani, ı, i, î ünlülerinin dışında, ayrıca, y ünsüzünün de belirtilmesi içindir. Bu seslerden hangisi için kullanılmış olunursa olunsun, böyle esrelerin hepsinde, dişli harflerden biri olan ye yazıldıktan ve altına iki noktası konulduktan sonra, ancak bu iki noktanın altına esre getirilmiştir. Bu şekilde hem normal ünlünün, hem de uzun ünlünün harfi altına konulan esrenin, bulunduğu kelimedeki bir kısa veya uzun sesin varlığına işaret edemeyeceği açıktır. Ayrıca, yine, bu şekil bir yazılış sonucunda ortaya çıkan esrenin, Arap harfli Türk alfabesinde, ne mutlaka her zaman bir ünlüyü (: ı, i, î) ne de mutlaka her zaman bir ünsüzü (: y) gösterebileceği açıktır. İç sesle ilgili esre kullanımının bu şiirdeki bir kaç örneği şudur : sevdâsıyla (30 a), yâdına (17 b, 25 b, 45 b), bizi (1 b), reşki-y-ile (42 a), ser-zemîni (15 a), cebîni (33 b), zîrâ (34 a), perişân (39 b); hûyü (38 a), bûyü (38 a).

2. ö t r e

Bu hareke işaretinin kullanılması ile ilgili olarak metinde tek tük örnek bulunmaktadır. tütü (30 b), toğrusı (48 b).

3. ş e d d e

Arka arka gelen iki ünsüzü de aynı sestem oluşan yabancı kelimelerde görülen bu imlâ işaretinin vezin gereği getirilmediği bir örnek de şiirde yer almaktadır : hurrem (7 b), haıt (21 b, 22 a, 30 a); haıt (şeddesiz; 29 b).

4. h e m z e

Bir imlâ işareti amacıyla kaydedilen bu hemzenin geçtiği tek kelime vardır : gonceyi (20 b).

5. s i n a l t ı n d a ü ç n o k t a

Uygur harfli Türk imlâsında birbirine benzer harflerin karıştırılmasını önlemek, bunların kolayca ayırt edilebilmesini sağlamak amacı ile, bu çeşit harflerden bir kısmının altına veya üstüne bir nokta yahut iki nokta koyma yoluna gidilmiştir. Arap harfli Türk alfabesine geçilince, tabii ki, bir süre Uygur yazı geleneği, değişik yazmalarda, birbirinden farklı ölçüde de olsa izlerini sürdürmeye devam etmiştir. Bu izlerden biri de, sin harfinin yazılışında ara sıra ortaya çıkmaktadır. Yani, bazı harflerin belirtilen amaçla noktalanılma işi, Uygur harfli Türk imlâsında olduğu gibi, bir geçiş dönemi olan Eski Anadolu Türkçesindeki Arap harfli Türk imlâsında da değişmez, şaşmaz bir imlâ geleneği olmamıştır.

Uygur alfabesindeki ş harfini s'nin yazılışından ayırt etmek için bu harfe ait sembolün altına iki nokta yazılması geleneğinin benzeri bir durum, Arap harfli Türk alfabesinin başlangıç döneminde göze çarpmaktadır. Bilindiği gibi, Arap alfabesindeki şin'in sembolünde, harfin altında olmasa bile, üstünde noktalar (hem de Uygur alfabesindekinden bir fazlasıyla) zaten bulunuyor ve

şin'in üstünde yer alan üç nokta onun, sin'den kolaylıkla ayırt edilmesini sağlıyordu. Ancak, ş ve s'nin Uygur imlâsı geleneğine göre ayırt edilebilmesinin söz konusu olması durumunda yapılabilecek tek bir şey kalıyordu ki, bu da zaten, üç nokta taşıyan şin'e değil, fakat, hiç noktası olmayan sin'e noktalar koymak olacaktı. Tabii, şin'in noktalarının harf gövdesinin üstünde yer alması, sin'in noktalarının ise bu harfin altına getirilmesini gerektirmiş, belki de şin'deki üç noktanın etkisiyle sin altına konulan noktaların sayısı Uygur imlâ geleneğindeki bir arttırılarak üçe çıkarılmıştır. Bu konudaki diğer bir ihtimal ise, Eski Fars imlâ geleneğinde görülen üç noktalı sin yazılışının, Uygur imlâ geleneğinin yukarıda belirtilen ayırt edici özelliğinin de etkisi ile Arap Harfli Türk alfabesinde dahi ara sıra kullanılmış olunulmasıdır.

Arap harfli Türk alfabesinde yer alan diğer s'ler (sad ve peltek s) için aslî sembollerine ek olarak herhangi bir noktalama kullanılmayışı, bu belirtilen seslerin gerçekte, Türk dilinin kendi ses yapısı dışında kalışmıdır. Nitekim, bu seslerden kaim olan s'nin (: sad'm), Arap harfli Türk alfabesi ile yazılan Türkçe kelimelerde birden bire kullanılmadığı, benimsenilmediği, ancak bir zaman geçtikten sonra, Arap imlâ geleneği etkisi sonucunda ve aynı Türkçe kelimenin, hatta, aynı metinde bile sin'li sad'lı, yani, iki imlâli yazılışları arasında yavaş yavaş tutunabildiği anlaşılmaktadır.

Altında üç nokta bulunan sin'lerin bu metindeki kullanılışı için herhangi bir sıra veya düzen gözetilmiş olduğunu belirtmek mümkün değildir. Çünkü, bu üç noktalı sin'in kullanıldığı dil unsurları arasında yer alan Türkçe kelimelerin yanı sıra, yabancı asıllı kelimeler de bulunduğu gibi, genel anlamı ile, kelimelerin dışında ekler bile vardır. Şüphesiz ki, ayrıca üç nokta taşımayan sin'lerle yazılmış dil unsurları da, yine bu metnin söz varlığı içindedir : sen (üç noktalı sinle; 4 b), sāgar (üç noktalı sinle; 26 b), sünbül (üç noktalı sinle; 28 b), süsen (ikincisi üç noktalı sinle; 29 a), hüsün (üç noktalı sinle; 36 a); sensin (ikincisi üç noktalı sinle; 3 b), sevdâsıyla (ikincisi üç noktalı sinle; 30 a); sipâs (1 a), selâm (2 a), esrârma (3 b).

N Ü S H A F A R K L A R I

Ü 1 109 a, Ü 2 58 b : Der Tevhîd ü Na't : Ü 2'de Fâl-ı Reyhân-ı Cem Sultân

- 1 ü : Ü 2'de i, ü : Ü 2'de i; Huzâ'ya : Ü 2'de Hudâ'ya.
 2 evlâd ü : Ü 2'de evlâd.
 Der Tarîk-i Niyet : Ü 2'de yok.
 4 âşkârâ : Ü 2'de âşikârâ.
 Der Aksâm-ı Ezhâr : Ü 2'de yok.
 Ü 1 109 b 5 yâsemîn : Ü 2'de yâsemîn.
 6 nergis : Ü 2'de nerges; hadd-i : Ü 2'de hañ-ı.
 A : Ü 2'de yok.
 7 yirini : Ü 2'de birini.
 8 zeymerân : Ü 2'de zeymerân.
 B : Ü 2'de yok.
 Ü 2 59 a C : Ü 2'de yok.
 11 şahnmı : Ü 2'de şıhhatini.
 12 ü : Ü 1'de yok.
 D : Ü 2'de yok.
 Ü 1 110 a 14 nergis : Ü 2'de nerges; yâsemen : Ü 2'de yâsemîn; bes : Ü 2'de pes.
 H : Ü 2'de yok.
 1 : Ü 2'de yok.
 18 zîrâ : Ü 1'de zîr.
 2 : Ü 2'de yok.
 19 ceng : Ü 2'de çeng.
 Ü 2 59 b 3 : Ü 2'de yok.
 22 müşg-bûdur : Ü 2'de müşg-i bûdur.
 4 : Ü 2'de yok.
 Ü 1 110 b 23 nergis : Ü 2'de nerges.
 24 nîreng : Ü 2'de tîreng; nergis : Ü 2'de nerges.
 26 bulup : Ü 2'de bilüp.
 6 : Ü 2'de yok.

- 28 pend : Ü 2'de bend.
7 : Ü 2'de yok.
- Ü 2 61 a 30 cāy ü : Ü 2'de cāy.
8 : Ü 2'de yok.
9 : Ü 2'de yok.
- Ü 1 111 a 34 yâsemendür : Ü 2'de yâsemindür; olur :
Ü 2'de oldur.
10 : Ü 2'de yok.
36 itmese : Ü 1'de itsemese.
11 : Ü 2'de yok.
37 hâl-i yâra : Ü 2'de yâra hâli.
12 : Ü 2'de yok.
39 yûri : Ü 2'de yûzi.
13 : Ü 2'de yok.
- Ü 1 111 b, Ü 2 61 b 42 hüsni : Ü 2'de hüsni.
14 : Ü 2'de yok.
44 u : Ü 1'de yok.
15 : Ü 2'de yok.
45 yaşuñı kanı : Ü 2'de başuñı fânî.
46 mihr-i : Ü 2'de mühr-i.
Der Hâtîme : Ü 2'de yok.
47 ancağ : Ü 2'de el-ğaç.
48 ancağ : Ü 1'de ancağ.

M E T İ N D E B U L U N A N Ç İ Ç E K L E R

Bu çiçek falında, her ne kadar, çeşitli çiçekler yer almakta ise de, bunlar içinde Türk düşüncesinde, dilinde, edebiyatında (ve elbette ki, diğer güzel sanatlarında), yaşayışında..., bambaşka güzelliği, apayrı özelliği bulunan gül için gereğince ilgi dermek, az da olsa bile vermek yerinde olacaktır.

G ü l (F.) : gül. Kimi birleşik kelimedede (meselâ, cülâb : gül-suyu; cül -nâr : nar çiçeği) Arapça imlâsı ile c ü l şeklinde geçer. Türk dilinde bütün renkliliği ve canlılığı ile kullanılagelen bu çiçek adı, yüzyıllar boyunca pek çok alanda dal budak salmaya devam etmiş, hatta, zaman zaman, genel bir kelime olan Türkçe

«çiçek»in yerine bile (meselâ, «badem çiçeği» ifadesinde) kullanılır olmuştur : «Hûn-ı dilden çün g ü l-i bâdâm rengin olmaya»²³

Tabiatın bu pek benzersiz çiçeği, dünyanın eşsiz varlığı insana ad, lakap, ünvan veya soyad olduktan başka, onun düşüncesinden süzülerek ortaya konulan çeşitli edebiyat eserlerinin adlarındaki ilgili yerini de, bozulmaz bir tazelikte koruyagelmıştır. Klasik övgüde bulunma amacı dışında, kış, bahar gibi konuları işleyen kasideler arasında su ve g ü l üzerine yazılmış olanlar da vardır.²⁴ Mecazî bir anlama, tasavvufî bir öze büründürülen g ü l ün, bazı eser adlarında zengin bir çağrışım demeti oluşturduğu görülmektedir. Taşlıcalı Yahya'nın Gülşen-i Envâr'ı, Fasih Ahmed Dede'nin Münazara-i Gül ü Mül'ü, Fazlî'nin Gül ü Bülbül'ü bunlar arasındadır.

İran edebiyatının millî bir hikâyesi iken İslam medeniyeti ile birlikte Türk divan ve hatta, halk edebiyatının başlıca konularından, ilham kaynaklarından biri durumuna gelerek, özellikle, şiirde kendisine telmih yapılan Husrev ü Şirin hikâyesinin kadın kahramanı olan Şirin'in bindiği atın adının da temelinde (: G ü l g ün), yine, g ü l yer etmiştir.

Türk düşüncesinde, kültür ve yaşayışında g ü l ün pek özel, çok önemli bir yer tutmuş olduğu Türk diline yansımış, yerleşmiş çok sayıdaki deyim, terim, kalıplaşmış söz ve atasözünden anlaşılmaktadır. Bunların bazı örnekleri şöyle sıralanabilir : g ü l dermek, g ü l gibi açılmak, g ü l gibi geçinmek, g ü l gibi solmak, g ü l g ü l olmak, g ü l g ü listan, g ü l pembe, g ü l koklamak, g ü llük g ü listanlık, g ü lü çatlatmak, g ü l yanaklı²⁵, g ü l (: yassı uçlu ve iki karış boyunda olan demir bir çubuk olup ateşle oynayan rıfâî derviş ve şeyhleri, bunu ateşle dolu bir mangalda kıpkızıl oluncaya kadar ısıtır ve zikir sırasında dilleriyle yalaya yalaya soğuturlardı. Bundan başka, tarikat taçlarının kubbesine (üstüne) dikilen çuhaya işlenen motiflere de g ü l denil-

²³ Agâh Sırrı Levend, Divan Edebiyatı, kelimeler ve remizler, mazmunlar ve mefhumlar, İstanbul, 1943, s. 181.

²⁴ a.g.e., s. 629.

²⁵ E. Kemal Eyyüboğlu, Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İstanbul, 1975, c. 2, s. 228.

miştir),²⁶ g ü l-bāng (: gül sesi, yani, bülbül şakıması anlamına gelen Farsça bu terkip, terim olarak yüce ve bir ağızdan bağrışmayı, yani dua etmeyi veya ilâhi okumayı belirtmiştir. Yenicilerin maaş almaları vesilesiyle, mevlevilerin de mukabele, ism-i Celâl, şeb-i arus, somat, sefer, bayram, defin ile ilgili olarak gül-bāngeleri vardı)²⁷ g ü l-deste (: Türk müziğinin mürekkep makamlarından biridir. Eskiden beri bulunduğu hâlde adı bilinmeyen bu makama Sadettin Arel tarafından bu isim verilmiştir), g ü l-'izâr (: Türk müziğinin mürekkep makamlarından birinin adıdır); g ü l bülbülden ziyade insan elinden çeker; g ü l bülbülsüz yaraşmaz; g ü l çengelsiz, yar engelsiz olmaz; g ü l dalından odun, (beslemeden) çingeneden kadın olmaz; g ü l dikensiz, güzel nazsız olamaz; g ü l dikensiz olmaz; g ü l dikensiz, sümbül şikensiz olmaz; g ü l dikensiz, yer engelsiz olmaz; g ü l kokusu elden ele, er kokusu ilden ile; g ü le dikeninden zarar gelmez; g ü lü seven dikenine katlanır, g ü lü tarife ne hacet, ne çiçektir biliriz; g ü lü yâdettikçe bülbülün feryadı artar, g ü lün kadrini bülbül bilir; g ü lüne bak goncasın al.²⁸

G ü lün, Türk diline verdiği renklerin, kazandırdığı kelimelerin bir kısmı ise tamlama veya birleşik kelime halinde bulunmaktadır. Tabii ki, bunların bazıları, değişen Türk kültür ve medeniyetinin normal bir sonucu olarak, bugün artık arkayık kelimeler grubuna girmiştir. Tamlama veya birleşik kelime durumundaki g ü llü sözlerden bir kaçışudur : g ü l-i g ü l-zâr (: gül bahçesinin gülü), g ü l-i ra'nâ (: içi kırmızı, dışı sarı renkte olan bir çeşit gül; güzel gül), g ü l-i ruḥ-sâr (: güle benzeyen yanak, gül yanak; ünlü bir lâle cinsi), g ü l-i şad-berk (: katmerli bir çeşit iri gül), g ü l-i surḥ (: kırmızı gül), g ü l-i zîbâ (: güzel, parlak gül), g ü l-bāng-i Muhammedî (: ezan), g ü l-âb-dân (: içine gülsuyu konulan kap), g ü l-bāg (: gül bahçesi), g ü l-beden (: bedeni gül gibi güzel ve nazik olan), g ü l-be-şeker (: bir çeşit gül tatlısı), g ü l-büse (: öpmesi gül hissini veren, gül öpüşlü), g ü l-

26 Abdülbaki Gölpınarlı, Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri, İstanbul, 1977, s. 140.

27 a.g.e., s. 141, 142.

28 Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler, İstanbul, 1973, c. 1, s. 113.

çehre (< g ü l-çihre : gül yüzlü, çehresi gül gibi lâtif olan), g ü l-çin (: gül deren, gül toplayan), g ü l-efşân (: gül saçan), g ü l-gün (: gül renkli, pembe), g ü l-istan (: gül bahçesi, g ü l-'izar (: gül yanaklı, al yanaklı)...

G ü l ile yapılmış bazı birleşik kelimeler, halk dilinde ya ses, ya anlam, ya da her ikisi bakımından birtakım değişikliklere uğratılmış olarak bugün dahi yaşatılmaktadır. Bunların bir kaçı ve kullanıldıkları ağızlar şunlardır : g ü lbenk (< g ü l-bang) : düğünde silah patlatılarak yapılan eğlence (; Aydın), g ü l-fatma (< g ü l-ḥatmî) : hatmi çiçeği (; Urla : İzmir, Orhangazi : Bursa, Bakırköy : İstanbul...) g ü l-atma (< g ü l-ḥatmî) : kasımpatı (; Şebinkarahisar : Giresun; Pmarlıbelen : Bodrum), g ü l-meşeker (< g ü l-be-şeker) : güzel ve sevilen insanlara verilen sıfat (; Bayburt, Sarıkamış : Kars). Yine, g ü lün verdiği değişik ilham ve ilgilerle, halkın duygu, düşünüş ve zevki sonucunda ortaya çıkmış kelimeler de vardır ki, bunların bir bölümü birleşik kelime, bir bölümü ise Türkçe bir yapım eki almış durumdadır. g ü layı (< gül-ay) : Mayıs ayı (; İstanbul; Ağın, Keban : Elazığ); g ü lburnu (< gül-burunu) : yabanî gül meyvesi (Ağın, Keban : Elazığ; Bor : Niğde); g ü ldibi (< gül-dibi) : gelinciğin, henüz, çiçek açmamış durumu; tarlalarda biten pancargillerden bir bitki (; Peşman, Daday : Kastamonu); g ü llü (< gül-lü) : gül reçeli (; Gözne, Mersin : İçel); güzel (; Eşke, Divriği : Sivas); g ü llük (< gül-lük) : eğrelti otu (;Perşembe, Fatsa, Ulubey : Ordu, Tirebolu, Tepeköy, Beşikdüzü : Trabzon)²⁹...

G ü l, insanlık tarihinin en eski çağlarından beri, farklı inanç ve kültürlerde, değişik anlamlara gelen birer sembol olma özelliğini de sürdürülmüştür. Meselâ, Hint efsanelerinde g ü l, kozmogonik ve dinî anlamların sembolü iken, eski Roma'da aşkın, Hristiyanlığın başlangıcında ise Hz. İsa'nın ve «dikensiz g ü l»³⁰ nitelendirmesi ile de Hz. Meryem'in sembolü olmuştur. Müslümanlıkta, özellikle tasavvufî eserlerde, Tanrı'nın ve aynı zamanda onun vahdetinin (: tek oluşunun) sembolü olarak kullanılan

29 Ağızlarda geçen bütün bu kelimeler TDK, Derleme Sözlüğü, c. VI'da bulunmaktadır.

30 Mustafa Kutlu, «Gül», Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul, 1979, c. 3, s. 383.

unsurlar arasına gül de girmiştir. Tabii, bu durumda gül Hakk'ı, bülbül de Hak âşıklarını sembolize etmiştir. Bundan başka, bazan, «maarif, muhabbet, tarikat, visal»³¹ gibi kavramlar da tasavvufta, yine gülün aracılığı ile dile getirilmiştir. Hak'tan başka, Hakk'm en sevdiği kulu olan Hz. Muhammed'in de gül ile sembolleştirildiği, ondan bu çiçek anılarak söz edildiği görülmüştür. Nitekim, bazı yörelerde (meselâ, Güney Doğu Anadolu'da) koyu pembe, katmerli ve iri, çok güzel kokulu bir tür gülün «Muhammediye gülü» diye adlandırılmış olduğu bilinmektedir. Alevî-Bektaşî inançlarını yansıtan eserlerde güle büründürülen sembolik anlatımın sürdürüldüğü, ancak bununla Hz. Ali'nin kastedildiği anlaşılmaktadır. Tek olmaktan çıkartılıp deste haline getirilen güller Bektaşilikte müritlerin sembolü olmuştur. Bütün bunların dışında, genel ve yaygın olarak gül, sevgiliyi sembolize edegelmiştir.

Batı dünyasında güle ait çeşitli inanışlar ve efsaneler vardır. Bunlardan birine göre gül, Aphrodite'in doğuşu sırasında, onun vücudundan akan köpüklerden meydana gelmiştir.³² Başka bir efsaneye bakılırsa gül, aynı zamanda bir tabiat tanrısı olan ve bitkileri temsil eden³³ Dionysos'un çiçeği idi. Göldeki çok hoş kokunun, ona Hz. Muhammed'in teri olma şerefine ulaşmış bulunmasından dolayı bağışlandığı ve hatta, Tanrı'nın, Hz. Muhammed'in kokusu ile güle tecelli ettiği inancı dinî-tasavvufî eserlerde işlenilmiştir. Hz. Ali'nin, ruhunu teslim etmeden önce yanında bulunan Selman'dan bir deste gül istemesi ve ancak getirilen gülü kokladıktan sonra, sonsuzluk âleminin yolculuğuna çıkmaya başlamış olması rivayeti Bektaşî inanışlarından biridir.³⁴ Sapıklık yolunun dönmez yolcusu diye kötü ün kazanmış ve bu yolda yok olmuş bir kişi olarak tanınan Nemrut tarafından attırıldığı ateşten, Tanrı emri ile kurtarılırken aynı zamanda, orada tepe gibi yığılmış ateşin de güllerden oluşan bir bahçe haline geldiği, Hz. İbrahim'in de bu bahçeden güller

31 a.g. makale, s. 383.

32 a.g. makale, s. 382.

33 Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 1972, s. 119.

34 Orhan Hançerlioğlu, *İnanç Sözlüğü*, İstanbul, 1975, s. 218.

derleyerek çıktığı inanışı³⁵ ise şiirlerin gül taşıyan beyitleri arasındadır. Güle ait inanışlardan en yaygın olanı, gül denince akla hemen gelen bülbül ile ilgilidir. Bir doğu efsanesine göre, çok eskilerde gülün rengi ancak yaban gülü (: gül-i nesrin, nesrin) renginde, yani sade bir pembelik görünüşünde imiş.³⁶ Bu durumunda bile, kendisini çok seven bülbüle iltifat etmeyen gülün çektiği çileye, verdiği acıya katlanarak, o küçücük varlığının bir damlacık göğsündeki tükenmez aşk ateşini en yanık şakıyışlarla eşsiz musiki nağmeleri halinde çevreye salan, adeta, bir ilahî coşkunluğa dalan bülbül bu ayrılık yüzünden öyle bir an gelmiş ki, artık daha fazla dayanamamış ve kendisini gülün dikenleri üzerine atmış. Çırpılmışlar içinde kendisinden geçen bülbülün akan kanları bir inanışa göre, gülün yapraklarına dökülmüş, başka bir inanışa göre de, dibindeki toprağa akmış. Akan bu kan toprakta süzüle süzüle gülün damarlarına geçmiş. Böylece de, gül o zamandan beri hep kan kırmızısı renginde açarmış.

Divan edebiyatında, özellikle şiirde çok geniş bir yeri, büyük önemi bulunan teşbihin başlıca unsurlarından biri olan gülün, sevgiliyi çeşitli bakımlardan nitelediği, dolayısıyla da kendisinden bir -kendisine benzetilen unsur- olarak sık sık yararlanıldığı, söz edildiği görülmektedir. Gül, sevgilinin adı (; Gül, Gülruh, Gül-izâr, Gül-cân, Gül-nihâl, Gül-şen...), ağzı (; gül-dehân, gül-dehen, gül-fem), yanağı (; gül-güne, gül-ruh, gül-ruhsâr, gül-izâr), yüzü (; gül-rü, gül-rüy, gül-cemâl, gül-çihre, gül-çehre, gül-püş, gül-niķâb), teni, vücudu (; gül-ten, gül-beden), boyu bosu (; gül-endâm), teri, güzel kokululuğu (; gül-âb, gül-nefesî), hoş ve güzel sözlü oluşu (; gül-nefesî), öpmesi (; gül-büse) gibi maddî ve manevî yanlarının dile getirilmesi sırasında başvurulan başlıca tabiat unsurlarından biri, çiçekler arasında da, bazı beyitlerde belirtildiği üzere birincisi, yani, «sultan»lık derecesine (: sultân-ı gül, hüsrev-i gül) sahip olanıdır. Bu gül sultan, Divan şiirinin sultanı olduğunu bildiren (: «sultân-ı sühan benem») Nefî'nin şiirine de bir bahar günü konuk olmuştur :

35 Dr. Harun Tolasa, Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara, 1973, s. 508.

36 Mustafa Kutlu, «Gül», s. 384.

«Bahâr irdi yine bâğa dōşendi naḡ'-ı jenkāri
Yine sulṭān-ı gül itdi müşerref taht-ı gül-zârı»³⁷

Divan şiirinde, teşbih dışında kalan daha bir çok edebî sanatın belli bir unsuru halinde g ü l den (ve tabii ki onunla yapılmış tamlamalardan, birleşik kelimelerden, terimlerden, deyimlerden...) yararlanıldığını gösteren mısralar, hemen hemen bütün divan şairlerinin şiirlerinde yer almıştır. Buna örnek olarak Şeyhî'nin şu beytindeki g ü l -zâr kelimesinin nesim ve bâğ ile yaptığı te-nâsüp (: mürâat-ı nazîr) sanatı gösterilebilir.

«Hüsniñ leḡafetinden g ü l -zâr-ı dehr ḡandān
Hulḡuñ nesîmi ile bâğ-ı zemāne ḡurrem»³⁸

Mazmunlarla dokunmuş, edebî sanatlarla bezenmiş Divan şiirinde g ü l ün rengi ile bâde (: içki) arasındaki ilgiden dolayı, sayıda çok, anlamda eş (: bâde-i g ü l , bâde-i g ü l -fām, bâde-i g ü l -g ū n, bâde-i g ü l -reng, şerâb-ı g ü l : gül renkli kırmızı şarap) tamlamaların yanı sıra, doğrudan doğruya g ü l den elde edilen g ü l rakısı (: g ü l -'araḡ) da içki sunan güzelin meslekî hünerine apayrı güzellikteki özel bir katkı sağladıktan başka, yine aynı sıfatların içki kadehine bile renk kazandırdığı «cām-ı g ü l -fām, cām-ı g ü l -g ū n, cām-ı g ü l -reng» kullanılışlarından çıkarılabilir.

G ü l , en az, herhangi bir niteliği dolayısıyla, değişik ilgi örgüleri içinde ve çeşitli unsurlarla birlikte mısraların yapısındaki özel yerini kazanmıştır. Meselâ, son derece hoş kokulu ve pek güzel olduğu halde, zamana karşı dayanıksızlığı, çabuk soluğu özelliği ile; insan ömrünün geçiciliği, makamın, mevkinin, kıscası dünyanın yalan oluşu arasında bir ilgi kurulmuştur. G ü l ün daha gonca iken yavaş yavaş yapraklarını aralaması ve sonunda açılması ile, sıkıntısından kurtulmak isteyen bir insanın yaka yırtması (: çâk-i girîbân etmesi) ve sevinçten, gönül şenliğinden gülmesi (: gül-i handân olması) arasında da -gerçek sebep yerine güzel bir sebep bulma- ilgisi kurma yoluna gidilmiştir. Sabâ ve nesim gibi yumuşak ve hafif esen rüzgârlar g ü l ün güzel koku-

37 A. S. Levend, Divan Edebiyatı, s. 575.

38 Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Şeyhî Divânını Tetkik, İstanbul, 1964, s. 181.

sunu çevreye taşıyacağı, yayacağı için g ü lle olan ilgisi olumlu; kuvvetli esen rüzgârlar, özellikle sonbahar rüzgârı (: bâd-ı ha-zân) ise dal budak kırıcı, perişan edici olduğu için kurulan ilgisi olumsuzdur. G ü l ile bülbülün ilgisi âşık-maşûk (: seven-sevilen) arasındaki ilişki gibidir. Meselâ, g ü lün dikenleri seven-sevilen arasında sık sık olagelen dargınlık, naza çekme, naz etme, yüz vermeme, yabancıya veya rakibe iltifatta bulunma ve benzeri ilgiler bakımından işlenilmiştir. Bu ilgi aynı zamanda, dünya üzerinde sürekli olarak iyi ile kötünün, güzel ile çirkinin, yararlı ile zararlının bir arada bulunması gerçeğine de dikkati çekmektedir. G ü lün fidanı, dalı ve yaprağı ile sevgilinin inceliği, nazlılığı; g ü l ve yaprağı ile varak, sahife, defter, tumâr; g ü lün rengi ile güzeldeki utanma, ar duygusu veya ateş, ateşe yanma, oda yanma ve benzeri ilgiler de, yine, g ü lün verdiği ilhamlar arasındadır.

Bu çiçek falında, tabî ki, g ü lden başka, çeşitli çiçeklere de yer verilmiştir. Bunların edebiyattaki kullanılışları (; durumları dolayısıyla kurulan ilgiler, kalıplaşmış sözler, terimler, deyimler...) ile ilgili bazı bilgiler şöyle bir gruplandırma içinde toplanabilir :

G o n c e : Kapalı durumu (; henüz açılmamış, yani, gül olmamış hali) : Gülle ilgili bir sırrı gizlemesi, hâl dilince : lisân-ı hâl ile) konuşması, işaretle dile gelmesi, hasvet hâli. Açılması : G o n c a n m gülmesi, gülü ilgilendiren sırrın açığa çıkması, can sırrım fâş etmesi; sevgilinin ağzı, dudakları, kadeh, düğme, gelin; çâk olmak, câmesin çâk etmek, kefen çâk eylemek, nikab açmak, didâr keşfeylemek, yüzünden örtüyü atmak, gönlün açmak...

B e n e f ſ e : Sevgilinin beni, zülfü, ayva tüyleri; misk; saç düğümü, güzelin hattı; kulak; perestâr, zindan-ı zemine giriftâr, yirün kulağı...

K a r a n f ü l : Sevgilinin beni...

L â l e : Âşıkın yaşlı gözü, sevenin kanlı gözyaşları, bağrım dağlayan âşık, sevgilinin beni bulunan yanağı, miskîn (: 1. bağ kenarında duran, yetişen lâle, yabanî oluş, 2. lâlenin siyahlığı); kan, şarap; la'l; kadeh, câm; kâse-i mercan, la'lîn kadeh, yakuttan yapılmış leğen, la'lden tas; çerağ, şem'; kanlu kefen, al san-

cak; pür-hûn olmak, cigeri kan olmak, yüzünü kan etmek, gam-gîn olmak...

N e s r i n : Sevgilinin yanağı, yüzü; âşıkın gözyaşları; bister...

N e r g i s : Sevgilinin gözü; mestlik, mahmurluk, hastalık; şehlá göz; sevgilinin gözlerini düşünen âşık! anber; sevda; sihir; eline câm-ı zer almak, başına zerrîn külâh giymek; başında tâc-ı zerrîn olmak, zer-nigâr eylemek, zer-efşân olmak, sîm ü zerden zeyn olunmuş sarrâf dükkânına benzemek, kâse-i zere dönmek...

R e y h â n : Sevgilinin saçı, ayva tüyleri; hayrân (; reyhânla cinas-ı nakıs için); rûzgâr (; sabâ)...

S e m e n , y â s e m e n , y â s e m î n : Sevgilinin yanağı, maşukanın dudakları; sevilenin huyu...

S û s e n : Sevgilinin saçı; micmer, kadeh; defter; hançerini ser-tiz etmek, tîg-i zebân çekmek; sad zebânı olmak, dil uzatmak, dilini depretmek; senâ okumak; söz açmak...

S ü n b ü l : Sevgilinin saçı; cârûb, sâye-bân; miskin, perişân; ser-gerdân, ser-geşte, şeydâ; ter...

M E T N İ N S Ö Z L Ü Ğ Ü

A, Ā

ā (A., F.) : «ey!» anlamı ile Arapça ve Farsça kelimele-rin sonuna getirilen seslen-me edatı.

a ḥ b ā b (A.) : dost, tanıdık, bil-dik.

a ḥ k e m (A.) : en kuvvetli olan, en çok hükmeden.

a ḫ s ā m (A.) : kısımlar, parça-lar, bölümler.

‘al ā y ı ḳ (< ‘al ā ‘i ḳ : A.) : ilgiler, bağlantılar, ilişkiler,

a ḥ ā : ona.

a n c a ḳ : ancak.

a n d a n : ondan.

a n ı : onu

a n u ḥ : onun.

a n u ḥ ç u n : (< anuḥ için) onun için, o yüzden, o sebep-ten dolayı.

‘a r a ḳ (A.) : ter.

‘ā r ı z (A.) : yanak.

ā ṣ ḳ ā r ā (F.) : ortada, belli, açık, görünür.

B

- b ā ğ (F.) : büyük bahçe.
 bah ā r (F.) : ilk yaz, kıştan
 sonraki mevsim, bahar.
 b ā r ī (F.) : sözün özü.
 bend (F.) : bağ, yular.
 benefşe (F.) : menekşe.
 berg (F.) : yaprak.
 bes (F.) : yeter, kâfi, yetişir;
 çok.
 bile : ile; birlikte, beraber.
 bir : önüne geldiği kelimeye
 kesin olmama, belirsiz bu-
 lunma özelliği kazandırır;
 bir, tek; bir kez; bir (sayı sıfat-
 larının ilki).
 biz : biz (şahıs zamiri).
 boyun : boyun.
 böyle : böyle.
 bu : bu.
 bul- : bulmak, bir şey elde et-
 mek.
 büy (F.) : koku.

C

- c ā n (F.) : gönül, kalp.
*cān-ıla : gönüllü, içten, gö-
 nülden.*
*cāndan : gönülden, yürek-
 ten, içten.*
 c ā n ā n (F.) : sevilen, gönül
 verilmiş, sevgili.
 c ā y (F.) : yer.
 cebīn (A.) : alın.
 cefā (A.) : incitme, eziyet, sı-
 kıntı verme.

- ce ng (F.) : kavga; vuruşma,
 savaş.
 cev (F.) : arpa.
 cin ā n (A.) : bahçeler.

Ç

- çe ş m (F.) : göz.
 ç ü n (F.) : gibi; çünkü, ma-
 demki.

D

- da ğ ı : bundan başka, aynı za-
 manda, hem de, ve; dahi, de.
 d ā n e (F.) : tane.
 d ā y ı m (< d ā ' i m : A.) : sü-
 rekli, devamlı, her zaman.
 deg ü l : değil.
 de h ā n (F.) : ağız.
 dem (F.) : an, kısa zaman
 parçası, vakit.
 deng (F.) : hayran, şaşırılmış.
 der (F.) : isimlere gelen ve
 bulunma (datif) durumu
 belirten bir edat, -da, -de,
 içinde.
 di- : demek, söylemek.
 dil (F.) : gönül, kalp, yürek.
 dil-ber (F.) : gönül götüren,
 gönlü alıp kendisine tutkun
 eden.
 dil-d ā r (F.) : gönül alan, sev-
 gili.
 dile- : dilemek, istemek.
 dü r ü d (F.) : dua; övgü; se-
 lâm.

E

- eğer (F.) : eğer (şart edatı).
 el-ḥaḳ (< el-ḥaḳḳ : A.) :
 doğrusu, gerçekten.
 enver (A.) : çok parlak; en
 nurlu; çok güzel.
 eṣḥāb (A.) : Hz. Muhammed'i
 görmek ve sohbetine ermek
 şerefini kazanmış olan kişi-
 ler.
 esle- : dinlemek, kulak as-
 mak, aldırış etmek.
 esrār (A.) : sırlar, gizlenen
 ve bilinmeyen şeyler, akim
 eremeyeceği işler.
 eviād (A.) : çocuklar; soy-
 sop, sülâle.
 eyle- : yapmak, etmek.
 ezhār (A.) : çiçekler.

F

- faşl (A.) : mevsim.
 fer (F.) : güç, kuvvet; süs, be-
 zek; parlaklık, aydınlık.

G

- gel- : gelmek.
 gerek : gerek, lâzım.
 gez- : gezmek.
 gil (F.) : kil.
 gönül : gönül.
 gör- : görmek.
 göz : göz (görmeyi sağlayan
 organ).

*gözünden gitme- : gözünün
 önünden gitmemek, bir
 türlü unutamamak.*

- gözet- : gözetlemek; bak-
 mak.
 güşe (F.) : köşe, bucak.
 gül (F.) : gül.
 gül-āb (F.) : gülsuyu.
 gül-sitān (F.) : gül bahçesi.
 gül-şen (F.) : gül bahçesi.
 gül-zār (F.) : gül bahçesi.

Ğ

- ğam (< ğamm : A.) : kay-
 gı, üzüntü, dert.
 ğam-ğīn (F.) : üzgün, hü-
 zünlü, üzüntülü.
 ğayb (A.) : bilinmeyen şey-
 ler; gizli olan, göze görün-
 meyen şey, kayıp.
 ğonce (F.) : gonca, tomur-
 cuk, henüz açılmamış çiçek
 (özellikle, gülün açılmamı-
 şı).

H, Ğ, Ħ

- ḥadd (A.) : yanak.
 Ḥaḳ (< Ḥaḳḳ : A.) : Allah
 ḥāk (F.) : toprak.
 ḥāl (F.) : ben, nokta (insan
 vücudundaki).
 ḥāşıl (A.) : ortaya çıkan,
 meydana gelen, ele geçen;
 türeyen, biten, üreyen.
 ḥaste (F.) : hasta.
 ḥātır (A.) : gönül.

hâtime (A.) : son, nihayet,
bitiş.

hâtt (A.) : (sevgilinin yana-
ğmdaki) ince tüyler, ayva
tüyleri.

havâle (A.) : bir işi veya bir
şeyi başka birinin veya şe-
yin üstüne bırakma, ismar-
lama.

hem (F.) : birden fazla şe-
yin birlikte bulunduğunu
gösterir; dahi, da, de.

hemân (F.) : hemen, derhal.

hemîn (F.) : bu bile, çok.

her (F.) : bütün, birer birer
olarak hep.

hezâr (F.) : bülbül.

hiç (F.) : asla, hiçbir zaman.

hurrem (F.) : gönül açan,
iç açıcı.

hüy (F.) : yaratılış, mizaç,
huy; alışkanlık, görenek.

Huzâ (F.) : Tanrı.

hük m (A.) : hüküm.

hüs n (A.) : güzellik; iyilik.

İ

iç- : içmek.

içre : içinde.

içün : için.

ihfâ (A.) : saklama, gizleme.

iste- : istemek, aramak; sor-
mak.

it- : etmek, yapmak.

iy : ey!

K, K

kâkül (F.) : alın üzerine sa-
lman kısa kesilmiş saç, per-
çem, kâkül.

kan : kan.

karanfül (A.) : karanfil
(çiçek).

kaş d (A.) : tasarı, kurma, ni-
yet.

kaţ (A.) : kesme; sona erdir-
me, bitirme.

kaygu : kaygı.

kıl- : yapmak, etmek.

ki (F.) : ki (edat).

kim : ki

L

lahza (A.) : göz ucu ile bir
kez bakmcaya kadar geçen
süre.

la'l (A.) : dudak.

lâle (F.) : lâle.

lâyık (A.) : yaraşır, yakışık,
yakışan.

leb (F.) : dudak.

luţf (A.) : güzellik; iyilik.

M

mâ-cerâ (A.) : olup geçen
şey, baştan geçen heyecan
verici şey.

maşşüd (A.) : amaç; istek,
dilek, istenilen şey.

mesken (A.) : oturulacak
yer, yaşanan ev.

mihr (F.) : güneş.
 minnet (A.) : şükür, teşekkür etme; bir iyiliğe, bir iyilik yapana karşı kendini borçlu görme.
 Muştafâ (A.) : Hz. Muhammed.
 muvâfık (A.) : karşı olmayan, zıt bulunmayan; uygun, yerinde.
 müfteten (A.) : büyülenmiş, hayran olmuş.
 müşg-bû (F.) : misk kokulu.

N

na't (A.) : bir şeyi överek anlatma, nitelendirme; Hz. Muhammed'i övmek amacı ile yazılan şiir.
 ne : şaşırma ve çokluk gösteren bir edat.
 nergis (F.) : nergis.
 nesrin (F.) : yaban gülü, ağustos gülü, Van gülü.
 nigâr (F.) : (resim gibi güzel olan) sevgili.
 n'it- : ne etmek, ne yapmak?
 nireng (F.) : büyü, efsun; hile, oyun, düzen, aldatma.
 niyyet (A.) : niyet, bazı şeyleri veya durumları fal tutma amacı ile kullanma, yorumlama.
 nüş (F.) : içki, iştret; içki içme.

O

ol : o.
 ol- : olmak, meydana gelmek; belli bir durumda bulunmak.

P

pend (F.) : öğüt.
 perîşân (F.) : kaygılı, üzgün.
 pertev (F.) : parlaklık, ışık, aydınlık.
 piyâle (F.) : şarap bardağı, kadeh.

R

rağbet (A.) : önem verilme, iyi kabul edilme; istek.
 reng (F.) : renk.
 reşk (F.) : kıskanma, haset.
 revnağ (A.) : parlaklık; süs; güzellik.
 reyhân (A.) : fesleğen.
 ruğ (F.) : yanak.
 ruhsâr (F.) : yanak.
 rûy (F.) : yüz, çehre.

S, Ş

sâğar (F.) : içki kadehi, bardak.
 şahın (A.) : orta, meydan.
 şahrâ (A.) : kır, ova.
 saña : sana.
 san'at (A.) : hüner, beceri, sanat, ustalık.

s e b e b (A.) : sebep.
 s e l â m (A.) : selâm.
 s e m e n (F.) : yasemin.
 s e n : sen.
 s e r - z e m î n (F.) : çevre, böl-
 ge, etraf.
 s e v d â (F.) : sevgi, aşk; he-
 ves, istek; sevgiden dolayı
 ortaya çıkan bir çeşit hasta-
 lık.
 s e y r (A.) : zevk almak için
 bakma, eğlenmek amacıyla
 bakma.
 s i p â s (F.) : şükürde bulun-
 ma, şükretme, dua etme.
 s ö z : söz.
 s u : su.
 s ü d (F.) : yarar, kazanç, kâr.
 ş ü r e t (A.) : biçim, görünüş,
 kılık.
 s ü s e n (F.) : susam (çiçek).
 s ü n b ü l (F.) : sümbül.

Ş

ş â h (F.) : dal, budak.
 ş a k â y ı k (< ş a k â ' i k : A.) :
 şakayık, gelincik (çiçek).
 ş ü k r (A.) : görülen iyiliğe
 karşı gösterilen memnunluk,
 minnet duyma; hamd.

T, T

t a h a m m ü l (A.) : dayanma,
 katlanma, çekme.
 t a r î k (A.) : yol; usûl.

t e m â ş â (F.) : bakıp seyret-
 me; gezme, dolaşma.
 t e n g (F.) : sıkıntılı, dar.
 t e r t i b (A.) : düzen; dizi.
 t e v h î d (A.) : birliğine inan-
 ma, bir olarak bakma, bir
 sayma; Allah'ın birliğine
 inanma; Tanrı'nın varlığını
 ve bir oluşunu belirtmek için
 yazılan şiir.
 t e z y î n (A.) : süsleme, beze-
 me, süslenme.
 t o ğ r u s ı : doğrusu, gerçek
 şu ki, gerçeği söylemek ge-
 gerekirse.
 t u t : elde etmek, kazanmak,
 edinmek; kaplamak, yerleş-
 mek.

U

u (F.) : ve.
 u m - : ummak, beklemek.
 u r - : bağlamak, takmak.

Ü

ü (F.) : ile, ve.
 ü m m e t (A.) : bir peygambe-
 re inanıp bağlanarak onun
 kılavuzluğunu benimseyen
 cemaat.

V

v â l i h (A.) : şaşkın, hayrete
 düşmüş, şaşakalmış.

v a l i â h u a ' l e m (A.) : en iyi
bilen Tanrıdır.
v a r : hadi, durma, haydi.
v a r - : gitmek, yürümek.
v a r a k (A.) : yaprak.
v i r - : vermek.
v ü (F.) : ile, ve.

Y

y â d (F.) : hatır; anma, ha-
tırlama.
y â r (F.) : sevgili; dost; tanı-
dık.
*yâr ol- : içten arkadaş olmak,
yürekten dost olmak.*
y â s e m e n (F.) : yasemin.
y â s e m î n (F.) : yesemin.
y a ş : yaş, ağlarken veya baş-
ka sebepten dolayı gözden
akan su.
y i r : yer, dünyanın kara kıs-
mı, yer yüzü; bir şeyin bu-

lunduğu veya onunla kap-
landığı alan.
y i t - : yetmek; yetişmek, ulaş-
mak, erişmek.
y ü r i : yürü, haydi.
y ü r i - : yürümek, hareket et-
mek, dolaşmak.
y ü z : yüz, çehre.

Z , Ž

z a n b a k (A.) : zambak.
z â r (F.) : (sesli) ağlayan, in-
leyen; zayıf, güçsüz.
z e r (F.) : sarı.
ž e y m e r â n (A.) : reyhan.
z e y n (A.) : süs, bezek.
z î n e t (A.) : süs, bezek.
z î r â (F.) : çünkü, şundan do-
layı ki, zira, şu sebepten ki.
z ü l f (F.) : sevgilinin saçı; yü-
zün iki yanından sarkan saç
lülesi.

F A L A D L A R I D İ Z İ N İ

	A	kehânet 197
alfabe falı 201		kıyâfet 198
ateş falı 201		kıyâfet-i beşer 198
	B	kiromansi 201
bakla dökme falı 201		kitfe 197
balmumu falı 201		kur'a falı 200
bıyık falı 203		Kur'ân falı 200
bulut falı 201		
	Ç	N
çay falı 201		nefelomansi 201
	E	nümeroloji 201
el falı 201		
el yazısı falı 201		O
	F	oneiromansi 201
firâset 198		ostromansi 201
frenoloji 201		
	G	P
grafoloji 201		para dökme falı 201
	H	piromansi 201
halomansi 201		
	I	R
ıyafet 196		remil 200
	İ	reyhân falı 226
ihtilâc 196		rüya falı 201
ilm-i nücüm 200		rüzgâr falı 201
irâfet 197		
iskambil 201		S
	K, K	sakal falı 203
kafatası falı 201		seromansi 201
kahve falı 201		tayre 196
kartomansi 201		tuz falı 201
		Y
		yıldız falı 200
		Z
		zar dökme falı 201
		zecr 196

Ç İ Ç E K A D L A R I D İ Z İ N İ

B

bâdem (çiçeği) 228
 benefşe 207, 208, 234, 236

C

cül 227
 cül-nâr 227

G

gelincik 230
 gül 207, 208, 227, 230, 231, 232,
 234, 237
 gül-atma 230
 güldibi 230
 gül-fatma 230
 gül-hatmi 230
 gül-i bâdâm 228
 gül-i ra'nâ 229
 gül-i sad-berk 229
 gül-i surh 229
 gül-i zîbâ 229

G

gonca 234
 gonce 207, 208, 221, 224, 234,
 237

H

hatmi 230

K

karanfül 207, 208, 210, 234, 238
 kasmpatı 230

L

lâle 207, 208, 234

M

Muhammediye gülü 231

N

nerges 226
 nergis 207, 235, 239
 nesrin 207, 208, 210, 235, 239

R

reyhân 207, 208, 210, 235, 239

S

semen 207, 208, 209, 218, 222,
 235, 240
 sümbül 229
 sünbül 207, 208, 209, 225, 235,
 240
 süsen 207, 208, 209, 225, 235,
 240

Ş

şakayık 207, 208, 210, 240

Y

yâsemen 208, 210, 216, 218,
 222, 226, 235, 241
 yâsemin 226
 yâsemîn 207, 208, 210, 216, 218,
 226, 235, 241

Z

zanbak 207, 208, 210, 222, 241
 zeymerân 207, 208, 211, 223,
 226, 241

شکر شکرست چگونه گویم ذکر دست پر انگویم

ای کی بستی قنصل میخانه برکشان آن نه جای این کردست
 مادر توبه بازی باشد در میخانه هم کشاده است

شعبان رجب داشت بیا بختیها آخر رمضان آمد و آنها هم بگرخت

در وجود و نعت

1. سپاس و شکر و منت اول فزاید که امت قلب پیبری مصطفیایه
2. سلام آگاه و احباب پیوندیم درود اولاد و احباب پیوندیم

در طریق نیت

3. گل ای یار موافق جان صادق کو گل امرازه سپین موافق
4. بواز نازک برن قل دلون که سپین یارین اولاد اشکها

و اتمام از نام

زبان

جان و دل سینه و ذکا و باق باعد
سلطان
کبر است باین قدر که کسک در دایه

سلطان

نور و در کجین قدر و طرب فایه کرم
نور و در کجین قدر و طرب فایه کرم
نور و در کجین قدر و طرب فایه کرم
نور و در کجین قدر و طرب فایه کرم

5 بنفشه غنچه موسی لاله بتبل
6 شقایق ز کسک نسرین در میان
سمن زنبق قرغزل یا سیم گل
دخی هم ضمیران چون قد جانان

سلطان
چو شکرانده خواندی لغزین
سکون عذرا اولو بو

7 بو گلزاری تماشا ایله بر دم
8 سمن نسرین زنبق ضمیران گل
که از نار ابد صر سمن خرم
بله سم زنبق چون برگ تپیل

مخند
دوست نیغمه قدر بخاری آه

9 بو گلشنز تاشا پیغمبر
10 قرغزل غنچه سمن شقایق
بو تزییی کوزت کم بو بس
سمنیا ضمیران بو نلاریه

مخند
ایله بی غنچه کرم بستره

11 بو باغک صحنی بر خطه یار
12 بنفشه زنبق و ریجان موسی
کوب تزیینی ایلاتماشا
شقایق ضمیران نسرین گلشن

مخند
بو قدره کسک بر چه عاشق نهادن همان یک

13 کوکلدن سیر قل کل و جانی
کوزت موسی شقایق ضمیران

مخند
په گلی جسم کی نیکی کسک کور مردم

سرا کسک با بستره وای اول
سرا کسک با بستره وای اول
سرا کسک با بستره وای اول
سرا کسک با بستره وای اول

سلطان
سمن اعجاز شاه حسن
ابو بیدر لطافت حبه

- سنگان
تاشکده و بولطاف به بخارا زنده
- مقصودم جمع اول صورتها صلوات
- 14 بلدیجان فرسین دایزنگس
قرنفل یاسمن زنبق عین بس
- 15 گوشت برکشتانک سزچی
نه زین ایلر قرنفل یاسمینی
- 16 شقایق ضیمیران ریجان ولاله
سمن نسریه سنبلدن حواله
- 17 اگر گل استنگ ولادار بیارول
کل رضایار یاقوت منزار اول
- 18 که زیر گل زلف بدرق در
کلاب آنک سوپندن یوقی
- 19 اگر غنچه درسه خاطر تنک
دهان پاربول سج ایلیجک
- 20 که زیر غنچه در دله دهانی
نذر پس غنچه یولار سگانی
- 21 اگر دایم پیش استه دل
بودی وار خط درون یایله مال
- 22 که نیر خط دلبر شکور
نقشه اول بسیدن قیقیلور
- 12 سلطان
لام اولده خاقوم کورلدن ای دوست
شیران زلف و دوان و قدی خاسته
- 13 سلطان
عاشق چاره بر جسم الین
سلطان حسیک زلف آه
- 14 سلطان
بدن استیجا اولمشکی
زلفه نه سجا اولمش عجم
- 15 سلطان
سپاری روی کورلدن ای ملک یولوش
فانت و زلفی خانی که از زنده طوشتی جا
- 16 سلطان
فانت و بار و کونک استگار
افولور بی برع و دل استگار

درد
از دستهای پاکیزه زود
زلفش بچرخد خانه در دنیا

درد
دردم در کوه خندان
بهر نظر بیاورم
نظم
نظم در باغ گل دور اوله زلفش
نظم در باغ گل دور اوله زلفش

کوزی یاد نه وار اول خسته وار
اولس باغ اچره ز کس واله دنگ

23 اگر ز کس در سه کوکاک ای باد
24 که زیر ایشیم دلبر اتمه نینک

کرم
کرم در اوله اوله زلفش
نوراد زلفش ای ایشیم نینک

بسی یاد نه وار نوش است پیاله
بسی یاد نه اچره لاکه پیانغ

25 اگر دلدن در سه سیر لاله
26 که زیر اهل دلبر دن بولغ

کرم
کرم در عالم ای ایشیم نینک
نوراد زلفش ای ایشیم نینک

کرک بوینک و ایم بند کاکل
اورر سر خطک پینل و نینک

27 اگر جانن در سه شاخ نینک
28 که زیر اکاکل یار اسلر نینک

خط و لدار له اول ایما ماب
یکل دغاک اچره مطلقه ای ماسکین

29 اگر سوچسن در سه خاطر کرد
30 که زیر خط سوداچره سونا

کرم
کرم در عالم ای ایشیم نینک
نوراد زلفش ای ایشیم نینک

درد
دردم در کوه خندان
بهر نظر بیاورم
نظم
نظم در باغ گل دور اوله زلفش
نظم در باغ گل دور اوله زلفش

سینه زان تا شکم خنده آید بر لب
 چاک خیزد بچش سینه زان تا شکم
 سینه زان تا شکم خنده آید بر لب
 چاک خیزد بچش سینه زان تا شکم

اگر کوکلک سخن استرسه باری	کو زت هر گوشه دن بوی گلاری	نیا بل زان سینه زان تا شکم
که یرا عارض دلمه سخن در	سخن اول با جان معفتن در	عنده زان سینه زان تا شکم
اگر استرسه کوکلک نیمنی	کو زدن کتسون دلبر چینی	عنده زان سینه زان تا شکم
که ز پرا یا سخن در حد یادک	که اولو زینتی فصل بمارک	عنده زان سینه زان تا شکم
اگر کوکلک دلبره برک زینت	رخدن در کوکلک پانچندون	عنده زان سینه زان تا شکم
که زیر آسپن یار آتسمانه	وروی برک زینت دانچه جو	عنده زان سینه زان تا شکم
اگر جانبله استرسه قنفل	جغای خال بایه قل قنفل	عنده زان سینه زان تا شکم
که زیر خال طوطی کدن بوخو پی	قنفل اندن ادم رنگ بو پی	عنده زان سینه زان تا شکم
اگر قلق در رسک سیر بجان	بوری زلفی غنندن اولی پشان	عنده زان سینه زان تا شکم

کورده ای ابر ز قنفل ایلمه بم
 با و بوغوم سجابه از مدر
 حشتم
 لوح ولده در دستک دلبر
 اسکه او از نشن اولدن آسپنه

چاک خیزد بچش سینه زان تا شکم
 سینه زان تا شکم خنده آید بر لب
 چاک خیزد بچش سینه زان تا شکم
 سینه زان تا شکم خنده آید بر لب

سینه زان تا شکم خنده آید بر لب
 چاک خیزد بچش سینه زان تا شکم
 سینه زان تا شکم خنده آید بر لب
 چاک خیزد بچش سینه زان تا شکم

36 خرد ز راسته دوست که دراز 40 که زیر آلف دلبر و درینت
 خرده داران تو تا دیو و دران
 37 قسمم جم نیلایی چو گلک دلجو جانم
 ز یاد ایلام ای که ز یاد ایلام
 38 کجیم یوزنزه دل بودر فاشه بجزه قلند
 کیم اکا داما اوله صوخته کوشه جم
 41 سمان مقصود اولن صنفه انج
 بودر سوز طغری و انده اعلم
 42 سکا نسیرین تیردایم رخ یار
 که ز سر صحن سحر کرده غمگین
 43 اگر خاطر دن استرک شقایق
 یوزن کور جان دن است قطع عیاق
 44 که زیر احسن یاوا تیر صوت
 شقایق اندن او دم طغزیت
 45 اگر دایم در کس ضمیر اسپه
 رخ یاد پات مای شوک تانی
 46 که زیر اخطری در مهر انور
 رخ دلیر دن دم ضمیر ان فر

بجزه داران تو تا دیو و دران
 قسمم جم نیلایی چو گلک دلجو جانم
 ز یاد ایلام ای که ز یاد ایلام
 کجیم یوزنزه دل بودر فاشه بجزه قلند
 کیم اکا داما اوله صوخته کوشه جم
 سمان مقصود اولن صنفه انج
 بودر سوز طغری و انده اعلم
 سکا نسیرین تیردایم رخ یار
 که ز سر صحن سحر کرده غمگین
 اگر خاطر دن استرک شقایق
 یوزن کور جان دن است قطع عیاق
 که زیر احسن یاوا تیر صوت
 شقایق اندن او دم طغزیت
 اگر دایم در کس ضمیر اسپه
 رخ یاد پات مای شوک تانی
 که زیر اخطری در مهر انور
 رخ دلیر دن دم ضمیر ان فر

بجزه داران تو تا دیو و دران
 قسمم جم نیلایی چو گلک دلجو جانم
 ز یاد ایلام ای که ز یاد ایلام
 کجیم یوزنزه دل بودر فاشه بجزه قلند
 کیم اکا داما اوله صوخته کوشه جم
 سمان مقصود اولن صنفه انج
 بودر سوز طغری و انده اعلم
 سکا نسیرین تیردایم رخ یار
 که ز سر صحن سحر کرده غمگین
 اگر خاطر دن استرک شقایق
 یوزن کور جان دن است قطع عیاق
 که زیر احسن یاوا تیر صوت
 شقایق اندن او دم طغزیت
 اگر دایم در کس ضمیر اسپه
 رخ یاد پات مای شوک تانی
 که زیر اخطری در مهر انور
 رخ دلیر دن دم ضمیر ان فر

58 b	
قَالَ الرَّجُلَانِ سُبْحَانَ	
1	بِأَسْمَاءِ شَرِيكَتِ أَوْلَادِ خُدَايَا
2	سَلَامٌ أَكَاوَاصِحَابِيهِ دَائِمًا
	كَلِمَةُ أَمْتِ قَلْبِي بِزِي مُصْطَفَايَا
	دُرُودِ أَوْلَادِ أَحْبَابِيهِ دَائِمًا
3	كَلَامِ بَارِ مُوَأْفِقِ جَانِ صَادِقِ
4	بُؤَاهَارِ كَرِيمِ قَلْبِ دِلْدِ إِخْفَا
	كُلِّ سَرَّارِيهِ سَنِ سِنِ مُوَأْفِقِ
	كَلِمَةِ سِنِ دِيَادِقِ أَوْلَادِ أَشْكَارَا
5	بِنَفْسِهِ عَجْبِهِ وَسِنِ لَالِهِ سَمِيلِ
6	شَقَائِقِ تَرْكُسِ وَسَرِينِ وَرِيحَانِ
	سَمَنِ زَنْبِقِ فَرَنْغِ بَا سَمَنِ كُلِّ
	دَجِي هَمِّ صَبْرَانِ جُونِ خَطْبَانَانِ
7	بُؤْكَزَارِ تَمَاشَا اَيْلِهِ بَرْدِ مَرِّ
8	سَمَنِ نَسْرِينِ وَزَنْبِقِ طَهْرَانِ كُلِّ
	كَلِمَةِ آرْهَارِ اَنْدِي هَمِّ بِي فِي خَمْرِ
	بِلَهِّ هَمِّ زَيْتِ اِيچُونِ بَرَكِ سَبْلِ
9	بُؤْكَشَنِ دَنِ تَمَاشَا بِيهِ مَنصُوقِ
	بُؤْزَيْبِ كُونِ كُونِ بُولَهِّ سِنِ سَوِّ

۵۹

10	قَرْنَفَلُ غَيْبِهِ زَبَقُ هَمِّ شَقَائِقِ	سَمَّ لَهُ ضَمِيرَانُ بُونَا رَهْ لَا يَفِي
11	بُوبَا عَوْلُ صَحْبَتِي بِرِطْنَةِ يَارَا	كُورُبُ تَرِي دِي سِنِي آيَلَهْ تَمَاشَا
12	بَقَشَهْ زَبَقُ وَرِيحَانُ وَسُورَتِ	شَقَائِقُ ضَمِيرَانُ تَسْمِينُ وَكُشْتِ
13	كُوكُودَنَّ سِيرُ فِيلِكَلْ بُو جَانِي	كُوزَتِ سُونِ شَقَائِقُ يُو مِي سَرَانِي
14	بَلَهْ رِيحَانُ وَتَسْمِينُ دَآجِ تَرَكْسِ	قَرْنَفَلُ يَا سَمِينُ زَبَقُ هَمِّ مِينِ
15	كُوزَتِ بُو كُشْتَانِكُ مَرِ مِينِي	نَهْ زَيْنِ آيَلَرُ قَرْنَفَلُ يَا سَمِينِي
16	شَقَائِقُ ضَمِيرَانُ رِيحَانُ وَ لَآ لَهْ	سَمْنُ تَسْمِينِهْ سُبُلْدَانُ حَوَالَهْ
17	اَكْرُكَلَانِيَهْ سَكُودَا رَهْ يَارَا وُنْ	كِرُ خَا رِي يَا دِي نِهْ هَرَارَا وُنْ
18	كِهْ زِي رَا كَلْ بُو زَنْدَنُ بُو قَدْرُ	كَلَابُ اَنُوكُ صُو بِنْدَانُ بُو قَدْرُ
19	اَكْرُغْجِهْ دَرَسَهْ خَا طِرِ تَنَكْ	دَهَانُ يَار بُولُ مِي جِ آيَلَهْ جَنَكْ

که زیر اعنجه دُر د لبردها پی	بدر شک عجبه بولرسک آپی
اگر دایم بنفشه آسته سه درل	یورپی وار خط دردن آبله کل
که زیر اعنجه د لبرمشک بودر	بنفشه اول سبیدن قیغلودر
اگر ترکس در ره کوکل ای یاز	کوزی یادینه و آرا اولخته و ذال
که زیر اعنجه د لبر ایتسه تیر نک	اولر باغ اجیر ترکس و آله دنک
اگر دلدن در لرسک سیر لاله	لپی یادینه وار نوشایت بیاکه
که زیر اعنجه د لبر دن بلوب قدر	لپی یادینه ایجر لاله ساغز
اگر جانان در کوسک شای سنبل	کرک بوینکده در ایم بند کاکل
که زیر کاکل یان آسه تر بند	اور ز کمر لایله سنبل بوینه بند
اگر سوسن در لره خالیک و آنا	خط دلدن که اول دایما یاز

30	که ز ریاض سودا سیکه سوسن	کل خاک این طودی جای مسکن
31	اگر کوکل سمن استر سه باری	موزت هر گوشدن روی نیکار
32	که ز ریاض در لب سمن در	سمن اول ما جرادن مفتن در
33	اگر استر سه کوکل یا سمنی	کوز کدن کتسون دلبر چینی
34	که ز ریاض سمن در خدی یارک	که اولدر زینتی فصل بهارک
35	اگر کوکل در سه برک زنبق	رخندن ویر کوکل باغینه رونق
36	که ز ریاض حسن یار تا سه برنو	ویرودی برک زنبق دانه جزو
37	اگر جانبل استر سک قر نعل	جفای یاره حال قبل تحمل
38	که ز ریاض حال طودن بوخوبی	قوت نعل نندن اوسر نعل بوخوبی
39	اگر قیق در کسک سید ریجان	بوزی زلفی غمندان اول بهرین

آنچه کون بولدی ریحان بولدی	که ز بر آلف دلبر وردی زینت	۴۰
سنا نسین یزد آیم رنجی یاز	اگر نسین دگره خاطرک و آزار	۴۱
کز هر مین صهر کرده غلبن	که ز بر آحسن رشیکه نسین	۴۲
بوزن کور جان دن ایت قطع علا	اگر خاطر دن ایت رسک شقایف	۴۳
شقایف ابدن او مر لطف و زینت	که ز بر آحسن یا ز ایت رسه صورت	۴۴
رنجی یا دینه ایت باشوک فانی	اگر آیم دگر رسک ضمیرا پی	۴۵
رنجی لردن او مر ضمیران قدر	که ز بر آخلدی در مهر آنور	۴۶
هان مقصود او کن صفت دگر	دگر حکم غیبی مقصدم کنت	۴۷
	که حکم عیبه حقد را بحق احکم	۴۸
	بود رسوز طغر و سحر و الله اعلم	
تم		